ספרות עזר · דקדוק

ספר אותיות הנוח (תרגום ראבע)

רבי יהודה חיוג'

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

ספר אותיות הנוח (תרגום ראבע)

רבי יהודה חיוג'

מקור הטקסט: ויקיטקסט · רישיון: CC BY-SA 3.0

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/ספר-אותיות-הנוח-תרגום-ראבע/
הקובץ נוצר ב־18 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

[הקדמה] 4
מאמר א 5
שער א 5
שער ב 7
שער ג 9
שער ד 9
שער ה 10
שער ו 11
שער ז 13
שער ח 15
שער ט 15
שער י 16
שער יא 17
שער יב 18
מאמר ב 18
שער א 18
שער ב 19
שער ג 21
שער ד 22
שער ה 23
שער ו 24
שער ז 24
שער ח 24
שער ט 26
שער י 28
מאמר ג 28
שער א 28
שער ב 32
שער ג 33
שער ד 35

רבי יהודה ב"ר דוד חיוג

[הקדמה]

דקדוק מר' יהודה חיוג

ספר אותיות הנוח חיבור ר' יהודה ב"ר דוד נוחו עדן המכונה חיוג שתירגם אותו בלשון [עברי] מר' ר' אברהם ב"ר מאיר י"ץ הידוע עזרא ממדינת קורטבה.

הודות לאלהינו שהוא ראשון בלי ראשית ואחרון בלי אחרית, בורא הכל מאין ומלכותו בכל משלה, השם חקים לכל ומנהיג הכל ברצונו, אשר ברא האדם נכבד בדעת שחננו ובניב שפתים, ובכבוד הזה הטיב אליו ושת נעמו עליו, על כן אודנו, יהי שמו מבורך וזכרו מפואר, אולי אפיק רצונו ויוסיף להטיב אלי, ואשאל ממנו שיורני בדרך הישרה להבונן ולהבין.

נאום יהודה ב"ר דוד נ"ע: עיקר חפצי בספר הזה לבאר דרכי אותיות הנוח והמשך בלשון הקדש, ואורח תהליכותיהם והצטרפם, כי נעלם סודם מרבים בעבור נוחם ושאינם שלמים וסתר ענינם ועומק דברם, ולא ידעו איך יצטרפו הפעלים שהם עם אותיות הנוח, ומדברים בהם באיגרותיהם ושיריהם הפך הנכון, ולא ידרכו בם על דרך אמת. כאשר אמר אחד מהם בספרו: הן נמצא האדם נודע טרם הבראו ומקודש טרם **צָרוֹתוֹ**, והוציא צָרוֹתוֹ כפי מחשבתו מן יָצַר, יָצַרְתִּי, ולא ידע כי שם הפועל שהוא ראש הפעלים לא יהיה על זה המשקל, כי אם מהפעלים שלמ"ד שלהם אוח נח נעלם כאשר אבאר. ועוד אמר: מה לבני פרחח **לָעוּד** נזם וחח, לקח לָעוּד כפי דעתו מן **וָעֲדִית** עֶדִי (יחזקאל כג מ), **תַּעֲדֶה** כֶּלְיֶהָ (ישעיהו סא י), ולא ידע כי כמוהו לא יהיה כי אם מהפעלים שאינם נח נעלם, כאשר אבאר במקומו. ורבים חשבו כי שורש **וַתִּפָּהוּ** מַצּוֹת (ש"א כח כד) הפ"א לבדו, ולא הרגיש בו ולא הבין כי האל"ף במלת אָפָה נהפך ו"ו נח במלת וַתִּפָּהוּ. ורבים אמרו כי שורש הוֹבִישׁ – בשׁ לבדו, ולא חששו בו"ו נח השוכן שהוא יו"ד במלת **יָבְשָׁה** הָאָרֶץ (בראשית ח יד), **יָבְשׁוּ** עַצְמוֹתֵינוּ (יחזקאל לז יא), ונהפך לו"ו נח שוכן במלת הוֹבִישׁ. ורבים אמרו עוד כי שורש קָם, יָקוּם – קם לבדו, ושורש יָרוֹשׁ – רשׁ לבדו, וכן שָׁתָה, שָׁתִיתִי, יִשְׁתֶּה – שׁת לבדו, ומלות רבות כמוהם. ופעלים רבים שנו בנינם והפילו מהם מה שאיננו נופלים. ואם אמת כי שורש וַתִּפָּהוּ הפ"א לבדו, שורש הוֹבִישׁ – בשׁ, ושורש קָם, יָקוּם – קם לבדו, וְדָשׁ יָדוּשׁ – דשׁ לבדו, וכן שָׁתָה, יִשְׁתֶּה – שׁת לבדו; אם כן יוכלו לאמור מן אָפָה וַתִּפָּהוּ ובהפלת הו"ו, ויאמרו מן הוֹבִישׁ – בָּשׁ, יָבוּשׁ, או בָּשִׁיתִי, יִבְּשֶׁה; וכן יוכלו לאמור מן קָם, יָקוּם – יָקַמְתִּי, יוֹקִים, או קָמָה, קָמִיתִי, יִקְמֶה; ומן דָּשׁ, יָדוּשׁ –

יָדַשׁ, יָדַשְׁתִּי, יוֹדִישׁ, או דָּשָׁה, דָּשִׁיתִי, יְדָשָׁה; וכן יוכלו לאמור מן שָׁתָה, שָׁתִיתִי – שָׁת, שַׁתִּי, או יָשַׁתִּי, נִישַׁתִּי, יוֹשִׁית. ואם כפי רצון כל איש כן ידברו, אז יהרסו בניני הלשון, וישחת גבולם ויפלו חומותם. כי הפועל שהפ"א שלו אות נח (וכן) ישוב פועל עי"נו או הלמ"ד שלו אות נח, וכן הפועל שעי"נו אות נח נעלם ישוב פועל הפ"א שלו או הלמ"ד שלו אות נח נעלם, וכן הפועל שהלמ"ד שלו אות נח נעלם ישוב פועל הפ"א (מן) ([או]) העי"ן שלו אות נח נעלם.

וכאשר ראיתי זה השנוי הנופל באותיות הנוח לבדם, וחברתי בם בעזרת אלהי זה הספר שפירשתי בו דרכיהם ומיני הצטרפם ומקום חסרונם והתהפכם בפעלים, אחרי שאבאר למה נקראו 'אותיות הנוח והמשך' ומקום בילוע השוכן הנח הנעלם, וכל דבר שיש צורך אילֵיו ויועיל, ועיקרי כל הנמצא כתוב. ואלמוד מהנמצא מה שאינו נמצא, כי נמצא במקרא קצת פועל מצטרף ולא מצאתי קצתו, או מה שאינו נמצא אל הנמצא, אם לא יהיה שם דבר ממנו. וחברתי כלל הפעלים בעלי אות הנח הנמצאים במקראינו ושמתים במערכותי, וקבצתי כל מין שבכל למין גבור (?) וכל איש למינו להיות שלם בבאור חפצי ומה שקויתי להועיל בספרי אם חפץ אלהי לעזרני. ולא חברתי זה הספר ללמוד לשון צחות בלשון קדר, ולא להורות מערכות הדבורים, רק חפצי שיבינו התלמידים דברי ועניני מאמרי בכל אלה שתתכוין לי, ואולי כל הקורא בספרי לא יפקוד עלי עון בכל שגגה שימצאו בו.

וחייבים אנחנו המתאוים לדעת לשון הקדש, שנרדוף אחרי דברי הקדמונים נולדו בימי הלשון וכן היו מדברים מיום היותם על האדמה, ואף כי שעת הנבואה ודברי החזון. על כן נצא בעקבותם ונרדוף בדרך אשר דרכו בה, ונתקן דבורינו במעגלותיהם.

וחלקתי ספרי על שלשה חלקים: **החלק הראשון** אזכיר בו מה שהצרכתי להזכירו, ולבאר בתחילה מה שהוא ראוי לדעת סבות תהלוכות אותיות הנח, קודם שאזכיר הפעלים שהפ"א שלהם אות נח נעלם. **והחלק השני** שהעי"ן שלהם אות נח נעלם. **והחלק השלישי** בפעלים שהלמ"ד שלהם אות נח נעלם.

מאמר א

שער א

עניני הנע והנח. קודם שאזכיר דברי אותיות הנוח, אבאר מה הוא הנח והנע. ואומר כי האות הנע שיבטא האדם בו מאחד מהשבע תנועות הנקראות שבעה מלכים, והם אַ ושמו פתח גדול, וְאֶ ושמו קמץ גדול, וְאֵ ושמו סגול, ויקרא פתח קטן, וְאֱ ושמו צירי,

ויקרא קמץ קטן, וא ושמו חיריק, ואו ושמו חולם, ואו ושמו שורק. והנח השוכן הוא שלא יבטא המדבר באחת מאלה השבע תנועות. ולולי שאשנא רב דברים ושלא יהיה מחפץ הספר הזה, הייתי מבאר סבות אלה התנועות שהם כלל ללשון הקדש באר הטב, והייתי מפרש מקומות הפתחין והקמצין.

ואומר כי העבריים לא יחלו בשוכן נח, ולא יעמדו על נע, ולא ימצאו בלשונם נח או שני נחים נפגשין זה עם זה, כי אם אחר תנועה נעה מן ז' מלכים נקדמת, (כי אם אחר נע נקדם,) כי כל שוא שהוא בראש המלה שם או פועל הוא נע, ותנועתו על תכונו. כי יש מהם שתהיה תנועתו כמו תנועות שאחריו, אם היה אחריו אחד מאותיות אחה"ע. והענין, אם היה אחר השוא אחת מהארבעה אותיות והוא נע בפתח, יניעו השוא שהוא לפניו בפתח; ואם היה נע בקבוץ ומלאפום, יניעו השוא כן; ואם בשבר שהוא חיריק, יניעו השוא גם כן. כמו **יְאַבֵּד** הוֹן (משלי כט ג), כי היו"ד נע בפתח בעבור היות האל"ף שאחריו פתוח; וכמו תְּאֻנָה, כי התי"ו נטי לצרי בעבור היות האל"ף שאחריו בצרי; וכן קְחוּ, הקו"ף קמוץ ומקובץ כי כן החי"ת; קְחִי, הקו"ף נשבר בעבור החי"ת שהוא בשבר; וכן דְּעוּ, דְּעֶה, דְּעִי, סְחִי, יְהִי, יְהוּא, נוע השוא לעולם כנוע שיש אחריו. מנהג תנועות השוא שהוא בתחלה ואחריו אחד מהארבעה האותיות תנועתו כתנועות שיש אחריו בכל התנועות, חוץ הקמץ הגדול, כי יכבד על הלשון ברב דבריהם להנוע השוא שהוא לפניו בקמצות, על כן יניעו השוא בפתח, כמו גְּעָרָה, קְעָרָה, שְׂעָרִים, נְעָרִים, רְהָבִים, לְהָבִים, נְהָרָה, דְּאָגָה, דְּאָבָה, שְׂחָקִים, פְּחָדִים, לא יניעו השוא בקמץ שיש אחריו, אכן בפתח כדי שיקל על הלשון.

ויש שוא שיניעו אותו בשבר שהוא חירק לבדו, אם בא אחריו יו"ד נע, ואינם חוששים עם איזה תנועה יתנועע היו"ד, כי עם כל התנועות השוא שהוא מתחלה יקרא שבור, כמו **בְּיַד** מֹשֶׁה (שמות ט לה), וְיֵדְעוּ, וְיֵדְעוּ, וְיֵרְדוּ, וְיֹאמְרוּ, תנועות השוא בשבר לעולם. ויש שוא שיניעו אותו בפתח והם רבים, אם לא היה אחריו אחת מאותיות שהם אחה"ע והיו"ד והיה האות משאר האותיות, כמו בְּרָכָה, קְלָלָה, רְשָׁעִים, שְׂמָנִים, נְדוּדִים, נְבוּכִים, דְּשֵׁנִים, כְּבֵדִים, גְּלִילִים, רְבִיבִים, תנועת השוא לעולם בפתח. חוץ מלשון רבים שהאחד הוא מקובץ בחולם, והוא השם שתחילתו בחולם, יהיה השוא הראשון שיחלו בו מתנועע בקמץ ברב דבריהם, כמו קֻדָּשִׁים שהאחד קֹדֶשׁ, חֻדָּשִׁים האחד חוֹדֶשׁ, גֻּרנוֹת האחד גוֹרן, וכמו אֲנִיָּה, אֳנִי, ששרשו אנ"י, אל רֳאִי ששרשו רוֹאִי מלעיל, וכן דרך ומָה חֳרִי (דברים כט כג), ואַל דֳּמִי לָךְ (תהלים פג ב), ששרשו חֹרִי, דֹּמִי בחולם.

ולא יהיה כן אם יהיה השוא בעצמו אחד מאחה"ע, כי לתנועתם תכונות אחרות. ובתנועת הגעיא שהוא עם השוא שהוא בתחלתו שמנהגו על זה הדרך, והנה הוא על כל מה שהזכרתי.

ועוד אומר כי העבריים לא יחברו שני נחים שאינם נעלמים כי אם במקום הפסקה והשלמת הדבורים, ואם יתחבר שוא עם שוא באמצע המלה או באחריתה, השני מתנועע, חוץ ממקום ההפסקה (שהוא בתחלת המלה), ותנועתו בכל דבריהם על דרך שהזכרתי בשוא שהוא בתחלת המלה, שהוא כמו יִשְׁמְעוּ, יִשְׁמְרוּ, כי השי"ן שוכן והמ"ם נע, תנועות מ"ם יִשְׁמְעוּ בפתח ותנועת מ"ם יִשְׁמְרוּ בקבוץ לקבוץ העי"ן אחריו. וכן יְרֻמְיָהוּ, יֶחְזְקִיָּהוּ, הרי"ש והחי"ת שוכנים נעים, והמ"ם והדל"ת מתנועעים בשבר, בעבור היו"ד שהוא אחריהם. וכן וַיְבָרְךָ עֲלֵהֶם (בראשית מה טו), וַיְבָרְךָ עַל צַוָּארָיו (בראשית מו כט), אַל תּוֹסֶף עַל דְּבָרָיו (משלי ל ו), יַפְתְּ אֱלֹהִים (בראשית ט כז), וַיַּפְתְּ בַּסֵּתֶר לִבִּי (איוב לא כז), וַיִּשְׁבְּ יִשְׁמָעֵאל (ירמיהו מא י), אַל יִשְׁטְ אֶל דְּרָכֶיהָ (משלי ז כה), וְיִלַּדְתְּ בֵּן (בראשית טז יא), עַד לֹא שָׁמְתְּ אֱלֹה (ישעיהו מז ז) – אלה כולם מתנועעים באחרונה בעבור הסמכם עם שיש אחריהם. ובמקום הפסקה ישכנו וינוחו, כמו וַיִּשָּׂא עֵשָׂו קֹלוֹ וַיִּבְךְּ (בראשית כז לח).

ויש לך לדעת כי העבריים לא יחברו שלשה אותיות מתנועעות במלה אחת שאין שם שוא ודגש, חוץ אם יהיה שם אות אחה"ע או שני אותיות כפולות, יחברו.

שער ב

אחל אותיות הנח והמשך. אותיות הנח והמשך שלשה, והם או"י. צורת אלה השלשה אותיות משתתפות בלשון הקדש לשני ענינים מתפרדים ורחוקים במבטא. הענין האחד תנועה נראת מבוארת בהרגשה ונח נראה מבואר בהרגשה כשאר כל האותיות בתנועתם ונוחם, והענין השני נח נעלם, לא ירגיש בו האדם. והנה צורת אלה השלשה אותיות לבדם מכל האותיות משתתפות לשני מינים מן הנוח והן משונים, האחד נראה מבואר והשני נעלם.

והמבואר הנראה, כאל"ף וְאַל תָּאטַר עָלַי בְּאֵר פִּיהָ (תהלים סט טז), וַיֶּאְסֹר אֶת רִכְבּוֹ (שמות יד ו), כי זה האל"ף נח, אכן הוא נראה; וכמו [הו"ו שב]שָׁלַוְתִּי (איוב ג כו), מְקַלְלַוְנִי (ירמיהו טו י), שהוא נח נראה ואיננו נעלם; וכמו יו"ד וַיְדַבֵּר, וַיְשַׁבֵּר, שהוא נראה והוא נח.

והמין השני הוא נעלם, כמו אל"ף וְקָאם שָׁאוֹן (הושע י יד), רָפָא נָא (במדבר יב יג), שהוא נח נעלם ואיננו נראה; וכן הו"ו שהוא בשופר, ועולם, ויו"ד שָׁרִיד וָדָוִיד וְרִבְיד, בעבור זה

המין נקראו אלה האותיות 'אותיות הנח' החלק, כי ינוחו ויהיה חלקים עד שיעלמו ולא יהיה להם במבטא ראיה והרגשה, אך תגיעם אל שמע האזן תנועות מה שיש לפניהם מקובץ או פתחות, והכלל אחד משבעה מלכים.

ולמה נקראו 'אותיות המשך', בעבור שהם נוספים בפעלים ובשמות בעבור המשך שהתחדש בהם, כמו שְׁכוֹר, גְּבוֹר, שהו"ו נוסף למשך לבדו ואיננו שורש; וכיו"ד שָׂרִיד ופָּלִיט, וכמו הנחים שהם במלת שָׂרִיד, ואָמַר, ודָּבָר, וחָכָם, שהם למשך לבדו ואינם שורש.

ודע כי הה"א ימצא כתוב תמורת אות נח חלק לכן באחרית המלה ובשמות. וכל כך הם רבים, עד שלא יוכל האדם לומר שהוא אל"ף נח נעלם בראיה גמורה, כי יתכן שיהיה ה"א, לכן לא יקרה לה"א נח נעלם וסבות התמורות והחסרונות כהצטרף בהפעלים כאשר יקרה לאותיות או"י. ואם אמר אומר, הנה מצאנו הָלַךְ **אֱלֹהִ**ֽים (שופטים ד ט) בנוח הה"א והוא נעלם, יֵלכו הלוך, כי הנוח נעלם שהוא במלת אֱלֹהִ֔ים, יֵלְכוּ, הוא ה' הָלַךְ? התשובה היות הלות [המלות] אֱלֹהִ֔ים, יֵלְכוּ, הָלַךְ, שני שרשים, ויהיה שורש הָלַךְ [– הלך], ושורש אֱלֹהִ֔ים, יֵלְכוּ – ילך, יחברם המדבר בעבור היות שרשם קרובים זה לזה ושניהם מענין אחד.

ודע כי העבריים יפילו הנחים הנעלמים ויחסרום מהמכתב כדי להקל, וישענו שהם נמצאים במבטא, כמו גְּבוֹר ושׁוֹפָר ועוֹלָם, שפעמים יכתבו אותם בו"ו ובלא ו"ו. וכן דָּוִד כתבו ביו"ד ובלא יו"ד. וכן יַעֲקֹב ואַבְשָׁלוֹם כתבוהו בו"ו ובלא ו"ו. לֵאמוֹר כתבוה בו"ו ובלא ו"ו, נְשִׂיאִים כתבוהו ביו"ד ובלא יו"ד, נְבִיאִים כתבוהו ביו"ד ובלא יו"ד. וכלל אומר, כי כאשר נראה שכתבו פועל או שם פעם חסר ופעם מלא, ידענו דעת ברורה כי נכון הדבר אצלם שיכתבו הפועל או השם חסר ומלא.

ודע כי אָמַרְתָּ וְשָׁמַרְתָּ, נָתַתָּ ועָשִׂיתָ, רָאִיתָ, בָּנִיתָ והדומה להם, שיש באחריתו ת"ו קמץ או תֹ"ו, העיקר שיכתב ה"א אחריהם, ויש מהם שימצאו כתובים; וכן יָדְךָ, יָדֶיךָ, עֵינְךָ, עֵינֶיךָ, רַגְלְךָ, רַגְלֶיךָ, והכלל כל מה שיש באחרית כ"ף קמוץ או כֹ"ף קמוץ, עיקרו שיכתוב ה"א אחר הכ"ף או אחר הכֹ"ף, ופעמים ימצא כתוב. וכן אֹמר בכל אֵלֶיהָ, ועָלֶיהָ, ויָדֶיהָ, ורַגְלֶיהָ, ועֵינֶיהָ, וכל מה שיש באחריתו ה"א קמוץ, עיקרו שיכתב האל"ף או הה"א. ובאה מלה אחת כתובה באל"ף, והוא אֲשֶׁר עַל אַחֲרֶיהָ **וְאַתְּיקֶיהָא** (יחזקאל מא טו). ויחסרו אלה הנחים הנעלמים מהמכתב כדי להקל, ונכתבו פעם מלא ופעם חסר להודיענו כי נכון הוא הכל.

שער ג

שער בילוע הנח הנעלם. גם נכון בעיני העבריים לבלע הנח הנעלם באות שהוא אחריו וידגש, והם נמצאים על זה הדרך באמצע המלה מעטים, כמו כִּי **אָצָּק** מַיִם עַל צָמֵא (ישעיהו מד ג) – הצדי"ק דגוש לבילוע היו"ד בו, כי הוא מן **וְיָצַקְתָּ** (שמות כה יב). וכן אַתָּה **הִצַּבְתָּ** (תהלים עד יז), **הִצִּיבוּ** מַשְׂחִית (ירמיהו ה כו), שהם מן **וַיִּתְיַצֵּב** (שמות לד ה). וכן אִם לֹא **יַשִּׁים** עָלֵיהֶם (ירמיהו מט כ), שהוא מן וְהַבָּמוֹת **תִּישָׁמְנָה** (יחזקאל ו ו), וְהָאֲדָמָה לֹא **תֵּשֶׁם** (בראשית מז יט). וכן בְּטֶרֶם אֶצָּרְךָ (ירמיהו א ה), שהוא מן יָצַר, יָצַרְתִּי. והבלוע הנופל באחרית המלות והשמות הוא רב מאד. ונכון בעיניהם בלוע השוכנים נחים הנעלמים שהם בסוף המלות בבאים אחריהם בתחילת המלות, וישימו השתי מלות במבטא כאלו היה מלה אחת, כמו קוּמוּ **צְאוּ** (בראשית יט יד) – הצדי"ק דגוש לבלוע הו"ו בצירי, ובמכתב שתי מלות. וכן נָתַתָּה **לִּי** (יהושע יז יד), תִּשְׁתֶּה מַיִם (דברים יא יא), וְעָשִׂיתָ **קְּעָרָתָיו** (שמות כה כט), וּמִשְׁנֶה **כֶּסֶף** (בראשית מג טו), וְעָשִׂיתָ **פֶּסַח** (דברים טז א), מַה **בְּרִי** וּמַה **בַּר** בִּטְנִי (משלי לא ב), וּמַה **שְּׁמוֹ** (משלי ל ד), מַה **נֹּאמַר** (בראשית מד טז), מַה **זֶּה**, מַה **לָּכֶם** (ולהם) – אלה כולם נקראים בדגשות לבלוע השוכן הנח הנעלם שהזכרתי, והנה שתי המלות במבטא מלה אחת, וכמוהם רבים אין להם מספר.

ובעבור זה היה נכון בלשון **מַזֶּה** בְיָדֶךָ (שמות ד ב), **מַלָּכֶם** תְּדַכְּאוּ (ישעיהו ג טו) – בלא ה"א, כי הוא מבולע בלמ"ד ובזי"ן, ושמו שתי המלות מלה אחת במבטא, על כן היה נכון בלשון שיכתבו אותם בכתיבה מלה אחת. וכן רובי הנחים הנעלמים באמצע המלות יגרעו ויפלו מהמכתב.

שער ד

שער בבאים אחריהם הנח הנעלם מן בג"ד כפ"ת

דע כי בג"ד כפ"ת יבטאו בהם העבריים על שני דרכים, האחד דגוש והשני רפא, והראשון יקרא כבד והשני יקרא קל. וקראנו הראשון כבד והשני קל, כי הראשון ימצא בלשונינו כבד וקל. הכבד: יְשַׁבֵּר, יְדַבֵּר, **הָרַכָּה** בָּךְ **וְהָעֲנֻגָּה** (דברים כח נו), **וְרַפֵּא יְרַפֵּא** (שמות כא יט), מַה **תֹּאמַר** (ש"א כ ד), וּמִשְׁנֶה **כֶּסֶף** (בראשית מג טו), זהו הנקרא דגש באמת. והקל, כמו **בְּרֵאשִׁית בָּרָא** אֱלֹהִים (בראשית א א), **תַּחַת גְּעָרָה** בְּמֵבִין (משלי יז י), ירבּה, ישגּה, ירפּא, וּמָלְאוּ **בָתֶּיךָ וּבָתֵּי** כָל עֲבָדֶיךָ (שמות י ו), וכמו הֲלֹא **כְּכַרְכְּמִישׁ** כַּלְנוֹ (ישעיהו י ט), הֲלוֹא **כְּגַעַת** בָּהּ (יחזקאל יז י עי"ש), בְּהַכְבְּדִי **בְּפַרְעֹה** (שמות יד יח), וְיִהְי **כְּבֹאָהּ** (מ"א יד ה עי"ש). וזה של הדרך השני לא יבא בלשון הקדש כי אם קל לעולם. ונקרא הראשון כבד כנגד השני בעבור היותו דגוש על כל פנים.

ועוד אומר כי הראשון שהוא כבד לא יבא (אחריו) ([נראה שצ"ל: אחר]) שום נח נעלם באמצע המלות או השמות לעולם, רק מלת **בָּתִּים**, ואין לו חבר בכל המקרא. ובסוף המלה ימצאו מעטים, כמו יְדִמוּ **כָּאֶבֶן** (שמות טו טז), עַם זוּ **גָּאָלְתָּ** (שמות טו יג), מִי **כָּמֹכָה** נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ (שמות טו יא), כִּי נָאֹה **גָּאָה** (שמות טו א), וְנִלְאֵיתִי **כַּלְכֵּל** (ירמיהו כ ט), הֲלוֹא **כְּגַעַת** בָּהּ (יחזקאל יז י עי"ש), הֲלֹא **כְּכַרְכְּמִישׁ** (ישעיהו י ט), וְיהִי **כְּבֹאָהּ** (מ"א יד ה עי"ש), וְאִכְבְּדָה **בְּפַרְעֹה** (שמות יד ד), בְּהִכָּבְדִי **בְּפַרְעֹה** (שמות יד יח), וכמוהם אחרים מעטים, והרוב כמו אלה שיהיה בג"ד כפ"ת רפא אחר נח נעלם חוץ מן בָּתִּים כאשר הזכרתי.

שער ה

שער אהו"י במבטא. מצאנו האל"ף תמורת ה"א וה"א תמורת אל"ף, והוא נכון בלשון, כמו וְאַחֲרֵי כֵן **אֶתְחַבַּר** (דה"ב כ כ לה) והעקר הִתְחַבֵּר, וכן מַלְבּוּשֵׁי **אֶגְאָלְתִּי** (ישעיהו סג ג) והראוי הִגְאַלְתִּי, **אֶשְׁתּוֹלְלוּ** אַבִּירֵי לֵב (תהלים עו ו) הראוי הִשְׁתּוֹלְלוּ, אַשְׁכִּים וְדַבֵּר (ירמיהו כה ג) הראוי הֶשְׁכֵּם, **אַזְכָּרָה** (ויקרא כד ז) כמו הַזְכָּרָה, **הָאֳמוֹן** (ירמיהו נב טו) כמו הָמוֹן, וכן **הַתָּיוּ** לְאָכְלָה (ירמיהו יב ט) כמו **אַתָּיוּ** אֶקְחָה יַיִן (ישעיהו נו יב), כי הוא מן **אָתָא** בְּקֹר (ישעיהו כא יב), **יֶאֱתָיוּ** חַשְׁמַנִּים (תהלים סח לב), **וְהַהַרְאֵל** אַרְבַּע אַמּוֹת (יחזקאל מג טו) כמו **וְהָאֲרִיאֵל** (שם פסוק טז), **וְהֵיךְ** יוּכַל (דניאל י יז) כמו וְאֵיךְ, (**בְּלָטֵיהֶם** (שמות ז כב)) ([**בְּלַהֲטֵיהֶם** (שמות ז יא)]) כמו בְּלָאֲטֵיהֶם, שהוא מן **לָאַט** [אֶת] פָּנָיו (ש"ב יט ה), ויעלם האל"ף ויחסר מהמכתב ואמרו **בְּלָטֵיהֶם** (שמות ז כב). וכן **הֲדָרֹם** (דה"ב י יח) – **אֲדָרֹם** (מ"א יב יח), **הֲדָר** (דניאל יא כ) – **אֲדָר** (זכריה יא יג), ואמרו **לָהּ** במפיק בהראות הה"א, **לָהּ** בהעלם הה"א (במדבר לב מב, זכריה ה יא, רות ב יד), **וְאֶתְנַנָּהּ** (ישעיהו כג יז) בהעלם הה"א, וענין אחד, והה"א הנעלם הוא אל"ף נח נעלם אם היה קודם הה"א קמץ, **כַּלָּהּ** בה"א נראה **כַּלָּא** באל"ף נעלם (יחזקאל לו ה) והענין אחד. **שְׁמָרָהּ** נָצַח (עמוס א יא) בהעלם הה"א, ואלו היה נראה היה (ואב) [טוב].

ואמרו באל"ף ויו"ד: **שְׁפָאִים** (?) – **שְׁפָיִים** (ישעיהו מא יח), (וְהָיוּ חַיֶּיךָ) [וַיִּהְיוּ] **תְּלוּיִם** (יהושע י כו) – וְעַמִּי **תְּלוּאִים** (הושע יא ז), **בְּלוּיֵ** (ירמיהו לח יא) – **בְּלוֹאַי** (שם פסוק יב), **יִשָּׁי** (דה"א ב יב) – **אִישַׁי** (שם פסוק יג), **אֲשַׁרְאֵלָה** (דה"א כה ב) – **יְשַׁרְאֵלָה** (שם פסוק יד) **אֶלְיָאָתָה** (שם פסוק ד) – **אֶלְיָתָה** (שם פסוק כז), **מְנָיוֹת** (נחמיה יב מז) – **מְנָאוֹת** (שם פסוק מז), וכן **הַהַגְרִאִים** (דה"א ה י), **הָעַרְבִיאִים** (דה"ב יז יא) – באל"ף מקום יו"ד היחס, והשורש הַהַגְרִיִּים, הָעַרְבִיִּים, כמו עִבְרִיִּים, מִצְרִיִּים, כּוּשִׁיִּים.

ואמרו בו"ו ואל"ף: **פֶּוֶה** (בראשית מו יג) – **פּוּאָה** (דה"א ז א), ועם ו"ו ויו"ד: **פְּנוּאֵל** (בראשית לב לב) – **פְּנִיאֵל** (שם פסוק לא), **פִּינֹן** (בראשית לו מא) – **פּוּנֹן** (במדבר לג מג), **עַלְוָן** (בראשית לו כג) – **עַלְיָן** (דה"א א מ), **עֵיבָל** (דה"א א כב) – **עוֹבָל** (בראשית י כח), **שְׁפוֹ** (בראשית לו כג) – **שְׁפִי** (דה"א א מ), **מְחוּיָאֵל** ו**מְחִיָּאֵל** (בראשית ד יח), היו"ד הראשון במְחִיָּאֵל מובלע בשני ועל כן נדגש, **וַעֲקָן** (בראשית לו כז) – **יַעֲקָן** (דה"א א מב), **וְקוֹיֵ יְיָ** (ישעיהו מ לא) – **אֲשֶׁר** לֹא **יֵבשׁוּ קַוָי** (ישעיהו מט כג). וְאֶת הַנְּעָרִים **יוֹדַעְתִּי** (ש"א כא ג), הראוי הוֹדַעְתִּי. ויתכן היות כל אלה לשונות משתנות וכלם נכונים.

ואשר לא יתכן שיאמר בו שום דבר אלא שכך הוא מנהג הלשון, התהפך אָמַר ואָכַל ו"ו במלת אֹמַר, אֹכַל; ויו"ד יָדַע ויָלַד, ו"ו במלת נוֹדַע, נוֹלַד; והנח הנעלם שהוא במלת שָׁב וקָם, ו"ו במלת יָקוּם, יָשׁוּב, וה"א הנעלם שהוא במלת עָשָׂה וְרָאָה, יו"ד במלת עָשִׂיתִי וְרָאִיתִי, כאשר אפרש.

וכן התהפך ו"ו יוֹם אל"ף נעלם במלת יָמִים, ויו"ד בַּיִת אל"ף נעלם במלת בָּתִּים, והתהפך ו"ו רֹאשׁ שהוא אל"ף במכתב, אל"ף במלת רָאשִׁים, וזה דבר אמת.

וכן קריאתנו ו"ו החיבור שהוא מקובץ בשורק כשיהיה אחריו אות נח, וכן ו"ו החבור שהוא מקובץ בשורק כשיבואו אחריו אחד מן במ"ף יהיה נעים או נחים, יקרא כמו אל"ף מקובץ, וכמו **וּשְׁמַרְתֶּם**, **וְקָרָאתֶם**, וכמו **וּבָה**', (ואלהיכם) ([**וּבֵאלֹהִים**]), **וּמֵאלֹהִים**, וּמֵה', **וּפָתַח** אֹהֶל מוֹעֵד (ויקרא ח לה), **וּפָרוּ** וְרָבוּ (בראשית ח יז) – לא יקראו ו"ו לעולם, והסבה ידועה, בעבור היות הו"ו כבד [על הלשון]. כן (ירשם) ([ירשנו]) מקדמונינו דור אחר דור.

שער ו

שער אהו"י במכתב. דע כי המבטא בה"א ואל"ף נעלמים בלשון הקדש שוה, אין הפרש ביניהם, על מנת שיהיו בסוף המלה או השם, כשיהיה מה שיש לפניהם מתנועע בקמץ גדול, ובעבור זה יכתב אל"ף כאשר היה ראוי להכתב בה"א. **וְשִׁנָּא** אֵת בִּגְדֵי כִלְאוֹ (מ"ב כה כט) ראוי להכתב בה"א בעבור שהוא מן **מְשַׁנֶּה** פָּנָיו (איוב יד כ), אֲנִי יְיָ לֹא **שָׁנִיתִי** (מלאכי ג ו). וכן כֵּן יִתֵּן לִידִידוֹ **שֵׁנָא** (תהלים קכז ב), עַל כֵּן **גָּבְהָא** קֹמָתוֹ (יחזקאל לא ה), כְּעֻגְלָה **דָּשָׁא** (עי"ש), קְרֵאן לִי **מָרָא** (רות א כ) – נכתב באל"ף תמורת ה"א סימן הנקיבה. וכן נכתב **אָתָא** בקֶר (עי"ש) באל"ף, **וְאָתָה** מֵרִבְבוֹת קֹדֶשׁ (דברים לג ב) בה"א, **אָנָא** בה"א ובאל"ף, **יְרוּשָׁא** בַּת צָדוֹק (מ"ב טו לג) באל"ף ובה"א (דה"ב כז א), ואִם יְפַתּוּחַ חַטָּאִים אַל **תֹּבֵא** (משלי א י) באל"ף, ולֹא **תֹאבָה** (דברים יג ט) בה"א, **הֲוָא** אֶרֶץ (איוב לז ו) באל"ף, **הֲוָה** גְּבִיר (בראשית כז כט) בה"א. ודע כי הה"א שהוא במלת **צֹנָה** וַאֲלָפִים (תהלים ח ח), הוא האל"ף שהוא במלת **לְצֹנַאֲכֶם** (במדבר לב כד), אין בו על דעתי ספק.

וכן נכתב **בְּצֹאתָיו** (יחזקאל מז יא) באל"ף והראוי ו"ו בה מן **בְּצָה** (איוב ח יא), בִּיצוֹת. וְהָיוּ **שֹׁאסַיִךְ** (ירמיהו ל טז) באל"ף במקום ו"ו המשך, וכן **וְרָצֹאתִי** אֶתְכֶם (יחזקאל מג כז), **רִפְּאנוּ** אֶת בָּבֶל (ירמיהו נא ט), באל"ף והראוי יו"ד. ועל זה המנהג אֲשֶׁר **לֹא** יְעָדָהּ (שמות כא ח), אֲשֶׁר **לֹא** כְרָעַיִם (ויקרא יא כא), אֲשֶׁר **לֹא** חֻמָּה (ויקרא כה ל), שהיה ראוי להכתב בו"ו ונכתב באל"ף, והוא נכון בלשון. וכן ו"ו הסמיכות במלת **כָּלֹה** (ש"ב ב ט), **אָהֳלֹה** (בראשית ט כא), שנכתב בה"א, כן הוא נכון שיכתב ו"ו הסמיכות באל"ף, כי פעמים יכתב האל"ף והה"א תמרת הו"ו, ואין דרך להכתב באל"ף אם לא היה כן בעבור היות הענין הפוך. וכן אם מצאנו לֹא שענינו אַל שנכתב בו"ו הפוך הידוע, נהגנוהו על זה המנהג ופירשנוהו כפי הענין הקרוב אליו. והנה ראינו שנכתב לֹא כענין אַל בה"א והמנהג משונה: **הֲלֹה** הִוא בְּרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן (דברים ג יא), וזה מבואר, לא יכחש בו אלא חסר דעת. ונכתב יו"ד אחר אות נע בקמץ והיה ראוי שיכתב באל"ף, כיו"ד בְּגָדָיו, סוּסָיו, פָּרָשָׁיו, עֵינָיו, יָדָיו, רַגְלָיו. לכן ([אולי צ"ל: אכן]) יש לכתיבתם אלה ביו"ד סיבה גדולה, בעבור היותו יו"ד הרבים ויו"ד של השניים שהוא במלת בְּגָדִים, סוּסִים ופָּרָשִׁים ועֵינַיִם וְיָדַיִם ורַגְלַיִם, וכאשר סמכו יו"ד הרבים (מן) ([אולי צ"ל: או]) השניים ליחיד שאיננו נמצא, בחרו היות קודם היו"ד קמץ, ועזבו היו"ד בתיבה כאשר הוא שרשו.

ודע כי הה"א שהוא במלת פֶּה הוא היו"ד שהוא במילת פִּיהוּ, וה"א שֶׁה (וי"ו) ([יו"ד]) במלת שֵׂיוֹ שִׂיחוּ. ויכתב ה"א תמורת ו"ו, כמו **בָּנֹה** בָנִיתִי (מ"א ח יג), **רָאֹה** רָאִיתִי (שמות ג ז), **שָׁתֹה** תִשְׁתּוּ (ראה ירמיהו כה כח), כִּי **עָשֹׂה** יַעֲשֶׂה לּוֹ כְּנָפַיִם (משלי כג ה) ורבים כמוהם. ויכתב ה"א תמורת ו"ו הסמיכות, כמו כָּלֹה, אָהֳלֹה, הֲמוֹנֹה (יחזקאל לא יח), בְּתוֹכֹה (יחזקאל מח טו), בְּרֵעֹה (שמות לב יז), וְהִזְהִירֹה (מ"ב ו י). ויכתב ה"א במקום ו"ו הרבים, כמו כְּאַיִן **שֻׁפְכָה** אֲשֶׁרֵי (תהלים עג ב) לֵאמֹר **שָׁמֵמָה** (יחזקאל לה יב), עָרִים לֹא **נוֹשָׁבָה** (ירמיהו כב ו), **נִצְּתָה** (ירמיהו ב טו).

נכתב פּוֹ פעם באל"ף ופעם בה"א ופעם בו"ו, וכתבו אֵיפֹה פעם בו"ו ופעם בה"א ופעם באל"ף כאשר ביארתי כי האל"ף והה"א יכתבו תמורת ו"ו.

נכתב **לוּא** קָרַעְתָּ שָׁמַיִם (ישעיהו סג יט) באל"ף אחר הו"ו, כי הו"ו שהוא במלת לוּ הכתוב בלא אל"ף יתכן שיכתב אל"ף, ויתכן שישימו ו"ו נוסף בין הלמ"ד והאל"ף כמנהגם בכל מלא, על כן אומר כי האל"ף במלת **לוּא** קָרַעְתָּ שָׁמַיִם כתוב תמורת ו"ו השורש (והאל"ף ([והו"ו]) נוסף, ואלו נכתב לָא קָרַעְתָּ בלא ו"ו היה נכון, כאשר הוא נכון שיכתב החסר מלא והמלא חסר, ונכתב לוּא קָרַעְתָּ מלא בעבור הו"ו הנוסף בו לא בעבור האל"ף. וכן אומר בכל לא שענינו אַל הכתוב בו"ו בין הלמ"ד ובין האל"ף כי האל"ף שורש והו"ו

נוסף. וכן אֵיפוֹא הנכתב בו"ו בין הפ"א והאל"ף, כי האל"ף שורש והוא הנכתב במקום ו"ו השורש, והו"ו נוסף. וכן **מֵחָטוֹא** (תהלים לט ב) הכתוב בו' בין הטי"ת ובין האל"ף, כי האל"ף שורש והוא למ"ד הפועל, והו"ו נוסף בו כאשר הוא בכל מלא. ויתכן שיכתב מֵחֶטֹא בלא ו"ו, כאשר נכתב חָלִילָה לִּי **מֵחָטֹא** לַיְיָ (ש"א יב כג). ויכתב תחת האל"ף ו"ו, כמו וְאֶחְשְׂךָ גַּם אָנֹכִי אוֹתְךָ **מֵחָטוֹ** לִי (בראשית כ ו) – זה הו"ו שורש והוא למ"ד הפועל. וכן נָגֹף **וָרָפוֹא** (ישעיהו יט כב), האל"ף למ"ד הפועל והו"ו נוסף כאשר פירשתי.

ומלת **הֲהָלְכוּא** אִתּוֹ (יהושע י כד) הכתוב באל"ף אחר הו"ו איננה כמו אלה, שאם אמרנו כי האל"ף נכתב מקום ו"ו הרבים, מה ענין לו"ו שהוא קודם האל"ף שבא בין סימן לשון רבים ובין למ"ד הפועל, ואנחנו נדע כי אין אמצעי בין כל פועל, הוא שיהיה לשון רבים עבר או עתיד, כי לא יתכן להוסיף באותו מקום ו"ו ויקרא מלא. ואם אמרנו כי הו"ו לרבים, מה ענין האל"ף הבא אחריו. על כן אומר כי הפועל של רבים שעבר נכון הוא בלשון שיכתב באל"ף אחר ו"ו הרבים, וכן מנהג לשון קדר, וכמוהו וְלֹא **אָבוּא** שְׁמוֹעַ (ישעיהו כח יב). ונכתב **הוּא** ו**הִיא** באל"ף להסמכה מבעל הלשון, כי לא מצאתי הוּא בכל המקרא אעפ"י שהם רבים שיכתב בלא ו"ו, ולא מצאתי שיכתב בלא אל"ף, וכן הִיא לא יכתב בלא יו"ד ובלא אל"ף. והנה כל מה שהזכרתי עד עתה עיקר לכל מה שאני עתיד לפרש בפעלים בעלי הנוח.

שער ז

תחלת הפעלים בעלי אותיות הנוח. אחל בעזרת האל לפרש אלה הפעלים ואקדים בתחלה הפעלים שהפ' שלהם אל"ף. וקודם כל פירוש אומר כי לא יתכן היות פועל מן הפעלים פחות משלשה אותיות, רק אם יחסר אחת מאותיותיו, או יתחלף, אז יקרא פועל חסר או מחולף, והיה שרשו ראוי להיות כך וכך בראיות, כי מנהג העבריים לחסר ולשום חילוף החסרון ופעם לא ישימו כאשר אפרש.

וחלקתי הפעלים על קל וכבד, וקראתי קל כל מה שהוא על בנין פָּעַלְתִּי, כי הוא הקל שבבנינים, והכבד שהוא משונה מבנין פָּעַלְתִּי, כמו הִפְעַלְתִּי או פּוֹעַלְתִּי ואחרים בהבנינים. ואמרתי בפָּעַלְתִּי שהוא קל בבנינים להפלת הנוח הנעלם ממנו בעתיד, והענין הנח הנעלם שהוא בין הפ"א והעי"ן, וכי הפועל והפעול ממנו יבואו בלא מ"ם. וקראתי הִפְעַלְתִּי כבד לתוספת הה"א, ובעבור היות הפועֵל והפעוּל ממנו במ"ם. וכן קראתי פֻּעַלְתִּי ופּוֹעַלְתִּי וכל מה שהוא משונה מבנין פָּעַלְתִּי הוא כבד, (ו)בעבור עמידת הנוח הנעלם שהוא בין הפ"א והעי"ן או דגשות העי"ן בעתיד וכל מיני הצטרפם, ועוד שהפועֵל והפעוּל מהם בתוספות מ"ם. והנה לא מצאנו בצירוף הבנינים יותר קל מצירוף פָּעַלְתִּי

בעבור נפול נוח הנעלם בלשון עתיד והמ"ם סר מן הפועֵל והפעוּל, על כן אמרתי שהוא קל.

ודע כי כל פִּעַל ופִּעֵל העוברים דגוש העי"ן לעולם, ולא ישתנו אלה שני הבנינים, והענין שלא יקלו שישובו לענין פִּעֵל או פֵּעַל בלא דגשות העי"ן, חוץ מן אותיות אחהע"ר, כי לאלה החמשה מנהג, ועוד אזכיר מנהגם. וכאשר יהיו שלמים אלה הבנינים פִּעֵל ופִּעַל שלא יהיה בהם אחהע"ר והם עוברים, לעולם לא ישתנו ולא יהיו כי אם דגושים לעולם, חוץ מזרים שאין ראיה בהם. והנה אני זוכר מלה אחת באה בלא דגשות ואיננו מאותיות אחהע"ר: וַאֲבִיכֶן הֵתֶל בִּי (בראשית לא ז), אִם כְּהָתֵל בֶּאֱנוֹשׁ תְּהָתֵלּוּ בוֹ (איוב יג ט). ובאה מלה אחת דגושה על דרך האמת: וַיְהַתֵּל בָּהֶם אֵלִיָּהוּ (מ"א יח כז).

ויש מהפעלים שימצא בו משרשם פָּעַל לבדו או הִפְעִיל לבדו או פועל לבדו או פועל, ויש שימצאו פָּעַל והִפְעִיל או הִפְעִיל ופועל.

ועוד אומר כי העבריים כאשר יכבד עליהם פעל שהפ"א שלו או העי"ן שלו או הלמ"ד אל"ף או יו"ד או ו"ו, והם ידברו בו (מאד) ראו כי הנח הנעלם הוא יותר קל עליהם מאשר יראו אותו ויניעו, על כן יניחו ויעלימו מה שהיה ראוי להיותו נראה, כאשר אמרו אָמַר ואָכַל כאשר הוסיפו הארבעה אותיות שהם אינ"ת הפנו האל"ף לו"ו נח נעלם, ואמרו אוֹמַר, יֹאמַר, נֹאמַר, תֹּאמַר, אוֹכַל, יֹאכַל, נֹאכַל, תֹּאכַל. וכתבוהו פעם אל"ף כמו שהוא העיקר, ופעם ו"ו כמו שהוא על המבטא. והנה הו"ו שהוא במלת אוֹמַר ואוֹכַל שאחרי אל"ף המדבר, הוא פ"א הפועל; וכן כִּי יוֹכְלוּ אַתִּיקִים (יחזקאל מב ה), הו"ו שאחרי היו"ד שאיננו נמצא, הוא האל"ף במלת אָכַל ונהפך ו"ו נעלם, ועל כן העמידו היו"ד בהארכה עד שיראה נח. ופעם יפול זה האל"ף ממכתב כי נשענו שהוא עומד במבטא בהמשך מה שיש לפניו, כמו וְלַעֲמָשָׂא תֹּמְרוּ (ש"ב יט יד). ואל יחשוב חושב כי זה האל"ף נופל מהמבטא כאשר הוא נופל מהמכתב, כי הת"ו מעמד בהארכה להורות על הנוח שיש אחריו והוא פ"א הפועל. וכן אֹמַר אֶל אֱלוֹהַּ (איוב י ב), וְאֹכַל פִּתִּי לְבַדִּי (איוב לא יז), הו"ו נופל מהמכתב והוא עומד במבטא. והנוספים שהם במלת יֹאמְרוּ, תֹּאמְרוּ, אוֹמְרָה (תהלים מב י), יֹאכְלוּ, תֹּאכְלוּ, וְאוֹכְלָה מְצֵיד בְּנִי (בראשית כז כה), הכל מעמדים בהארכה בעבור הסבה שהזכרתי. על כן הוא כסיל הקורא אחד מהם בלא העמדת אריכות, בעבור שיפול מהמבטא פ"א הפועל שיורה עליו העמדת האריכות. רק וְאָכְלָה מְצֵידִי (בראשית כז יט) איננו מעמד, כי הוא פ"א הפועל כמו שָׁמְרָה, זָכְרָה, רק יהיה האל"ף מעמד במה שיהיה נוסף, כמו וְאוֹכְלָה מְצֵיד בְּנִי, וַאֲכָלָה וַתְּהִי בְּפִי כִּדְבַשׁ לְמָתוֹק (יחזקאל ג ג), אלה מעמדים בעבור היות האל"ף למדבר.

ואחר שהקדמתי זה הכלל אחל להזכיר כל הפעלים הנמצאים במקרא שתחלתם אל"ף ראשון ראשון כסדר אלפא ביתא.
(הערת ויקיעורך: במהדו' דוקעס הובאה כאן ההקדמה ושערים א-ז גם בתרגום ר' משה בן גיקטילה (שטרם נדפס אז). ניתן למצוא אותם בוויקיטקסט גם בתוך המהדורה השלמה של תרגום רמב"ג, ללא שינויים משמעותיים, ועל כן הם הושמטו ממהדורה זו.)

שער ח

כלל הפעלים שהפ"א שלהם אל"ף שאיננו שלם מנוח והפך

אבד – וּמָנוֹס **אָבַד** מִנֶּהֶם (איוב יא כ), **אָבַדְתָּ** עַם כְּמוֹשׁ (במדבר כא כט), והתהפך האל"ף לו"ו נעלם במבטא: **יֹאבַד** יוֹם (איוב ג ג), אַל נָא **נֹאבְדָה** (יונה א יד), **וַיֹּאבְדוּ** מִתּוֹךְ הַקָּהָל (במדבר טז לג), הנוספים מעמדים בהארכה בעבור הנוח שיש אחריהם.
ובשורש הזה פועל כבד: **וְהָאֲבִיד** שָׁרִיד (במדבר כד יט), **מַאֲבִיד** מִפְּנֵיכֶם (דברים ח כ), גם התהפך בו האל"ף לו"ו נעלם: **אֹבִידָה** עִיר (ירמיהו מו ח) – האל"ף למדבר, והו"ו שלאחריו פ"א הפועל, ונהפך לו"ו נעלם בעבור שלא יהיה כבד על הלשון התחברות שני אל"פין, ועיקרו אַאֲבִידָה.
ויש כבד אחר: **אַבַּד** וְשִׁבַּר (איכה ב ט), **יְאַבֵּד** הוֹן (משלי כט ג), אַאֲבֵד, וָאֲחַלֶּלְךָ מֵהַר אֱלֹהִים **וַאֲבֵדֶךָּ** (יחזקאל כח טז) – הנוח הנעלם שיש בין הו"ו והאל"ף במלת וַאֲבֵדֶךָּ הוא האל"ף המדבר, ונעלם להיות קל על הלשון ונפל ממכתב להשענם על המבטא, ושרשו וַאַאֲבֵדֶךָּ בתנועה. **מְאַבְּדִים** וּמְפִצִים (ירמיהו כג א).
...

שער ט

תחלת הפעלים שהפ"א שלהם יו"ד

הפעלים שהפ"א שלהם יו"ד, כמו יָרַד, יָצָא, יָדַע, יָשַׁב, בשעת הצרפם בנוספים ארבעה יתעלם היו"ד ויפול מהמכתב להיותו קל, כמו יֵרֵד, יֵצֵא יֵשֵׁב, יֵדַע, [ויתעלם] פ"א הפועל אחר יו"ד הנוסף. וכן יֵרְדוּ, יֵצְאוּ, יֵשְׁבוּ, יֵדְעוּ, תֵּרְדוּ, נֵרְדָה, יֵשְׁבוּ, תֵּשְׁבוּ, אֵשֵׁב, נֵשֵׁב, יֵדְעוּ, תֵּדְעוּ, אֵדַע, נֵדַע, תֵּצְאוּ, יֵצְאוּ, נֵצֵא – הנוספים נמשכים בצירי להורות שיש אחריהם נח נעלם. והקורא אחד מהם בלא העמדה הוא כסיל ולא ידע האמת, כי יפול פ"א הפועל. ומשקל(ו) יֵרְדוּ, יֵשְׁבוּ – יִפְעֲלוּ.
וראיתי אנשים רבים לא ידעו הפרש בין וְיָדְעוּ הנקרא בקמץ גדול ובין וְיֵדְעוּ הנקרא בצרי, והוא דבר מבואר, עד שאמרו כי אין יכולת באדם לדעתו בגלוי, ואחרים אומרים כי זה וזה בשוה ואין הפרש ביניהם, ולא ידעו האמת, בעבור היו"ד שנפל מהמכתב, ולא יראו

אותו ולא ידעו שהוא במבטא. על כן אומר: וְיֵדְעוּ שהוא קמץ הוא פ"א הפועלים כאשר הודעתיך, כי הפועל ליחיד עבר זכר: יָדַע, והרבים: יָדְעוּ, ובתוספת הו' על זו שהיא לזמן עבר יהיה בפירוש על שני דרכים: עבר או עתיד; כי מן לשון הקודש בתוספת ו' שהוא בשוא על הפעלם שעברו ישובו לעתיד, כמו וְיָצְאוּ, וְקָרְאוּ, **וּבָנוּ** בְנֵי נֵכָר (ישעיהו ס י), **וְשָׁמְרוּ** בְנֵי יִשְׂרָאֵל (שמות לא טז), **וְזָכְרוּ** פְּלִיטֵיכֶם (יחזקאל ו ט), על כן תוספת ו' במלת וְיָדְעוּ הקמץ כמו שהוא נוסף במלת וְזָכְרוּ פְּלִיטֵיכֶם, הענין בשניהם שוה. ויתכן היות וְיָדְעוּ הקמץ פועל עבר כמו שהוא שרשו, רק וְיֵדְעוּ שהוא כתוב בצרי, היו"ד הכתוב הוא היו"ד לשאיננו נמצא ואיננו שורש, רק השורש הוא הנח נעלם שהוא בינו ובין הדל"ת כי הוא מעמד בצרי כאשר הודעתיך במלת יֵדַע, תֵּדַע. על כן לא יתכן היות וְיֵדְעוּ בצרי כי אם לעתיד לעולם בכל מקום. ומשקל וְיָדְעוּ – וּפָעֲלוּ, ומשקל וְיֵדְעוּ – וְיִפְעֲלוּ. וכן הם וְיָרְדוּ – וְיֵרְדוּ, וְיָשְׁבוּ – וְיֵשְׁבוּ, וְיָצְאוּ – וְיֵצְאוּ.

והצווי מאלו הפעלים בהפלת היו"ד מהמכתב ומהמבטא, ולא נדע למה זה, ואולי עשו זה בעבור שהרבו לדבר מהם. אמרו מן יָרַד יֵרֵד – רֵד, ומן יָשַׁב, יֵשֵׁב – שֵׁב, ומן יָצָא, יֵצֵא – צֵא, ומן יָדַע, יֵדַע – דַּע, תנועות הצווי כתנעות העתיד. ובא לשון צו מן לשון יָעַץ, (או יעץ) ([אִיעַץ]) – עוּץ, **עֲצוּ** עֵצָה (ישעיהו ח י), והוא זר, והיה ראוי שיהיה עֵץ או עַץ. ושרש כלם יֵרֵד, יְשֵׁב, יְצֵא, יֵדַע, יְעַץ – בשוא ביו"ד, כמו **יִרְאוּ** אֶת יְיָ (תהלים לד י), יָם וְדָרוֹם **יְרַשָּׁה** (דברים לג כג), וְגַם **יְצֹק** בּוֹ מָיִם (יחזקאל כד ג), שבאו בשורש. והוסיפו ה"א בלשון צוי, אמרו רְדָה, שְׁבָה. ותוספות הה"א במלת **דְּעֶה** חָכְמָה (משלי כד יד) כאשר נוסף בחביריו, אעפ"י שתנועתו משונה. ויתכן היות דְּעֶה חָכְמָה שם. ויסיפו הת"ו בשמות הפעלים חלף היו"ד הנופל, אמרו רֶדֶת, שֶׁבֶת, דַּעַת בפתח בעבור העי"ן, כי כבד על הלשון לאמר דֶּעֶת בסגול. ואמרו צֵאת בהעלם האל"ף פן תכבד תנועתה.

שער י

שער בנין נִפְעַל. דע כי כל פ"א נִפְעַל נח, כמו נִשְׁמַר, נִגְרַע, נִשְׁבַּר, רק אם היה אל"ף או ה"א או עי"ן או חי"ת אז יתנועע. ואם היה נִפְעַל שלם שאיננו מן אהח"ע, עם הנוספים יבלעו הנו"ן בפ"א ויניעוהו דגוש, כמו יִשָּׁמֵר, יִשָּׁבֵר, יִכָּרֵת, יִגָּרַע. ואם רצו לומר נִפְעַל מהפעלים שפ"א שלהם יו"ד, העלימו היו"ד והפכוהו לו"ו נעלם וקבצו מה שיש לפניו בחולם ברוב, ואמרו נוֹשָׁע, נוֹדָע, נוֹרָא, נוֹלָד, נוֹתָר, נוֹעָץ, זה הו"ו הוא היו"ד והוא פ"א הפעל, והוא במקום שי"ן במלת נִשְׁמַר וכ"ף במלת נִכְרַת וגימ"ל במלת נִגְרַע. וכאשר ירצו לצרף נוֹשָׁע, נוֹרָא וחביריהם עם הנוספים, יבלעו הנו"ן בו"ו ויניעוהו בדגשות, אמרו מן נוֹשָׁע – יְוֹשַׁע, ומן נוֹדָע – יְוֹדַע, ומן נוֹרָא – יְוֹרֵא, ומן נוֹתָר – יְוֹתֵר, ומן נוֹעָץ – יְוֹעֵץ,

ומן **וְנוֹעַדְתִּי** (שמות כה כב) – יְוָעֵד, ומן **נוֹקְשׁוּ** (ישעיהו ח טו) – יְוּקְשׁ, ומן נוֹסָר – יְוּסַר. וכמוהו שָׁם יָשָׁר **נוֹכַח** עִמּוֹ (איוב כג ז) – קמץ הכ"ף בעבור שהוא תואר משם, והעתיד: לְכוּ נָא וְנִוָּכְחָה (ישעיהו א יח), כי הנו"ן וְנִוָּכְחָה נו"ן הרבים, ונו"ן נִפְעַל מבולע בו"ו הדגוש. אך מלת **וְנִוָּסְרוּ** כָּל הַנָּשִׁים (יחזקאל כג מח) מלה זרה, כי הנו"ן נו"ן בנין נִפְעַל, והיה ראוי להיות וְנוֹסְרוּ בהעלם הו"ו כמו חביריו. ויתכן שיאמר אדם שהוא וְנִתְוַסְּרוּ, ובולע התי"ו הנח בו"ו, על כן נדגש. וכמוהו **וְנִכַּפֵּר** לָהֶם הַדָּם (דברים כא ח) – וְנִתְכַּפֵּר, כי מצאתי בלשון וְאִשֶּׁת מִדְיָנִים **נִשְׁתָּוָה** (משלי כז טו). והצווי: הִוָּשַׁע, הִוָּדַע, הִוָּסַר, כמו פְּנוּ אֲלַי **וְהִוָּשְׁעוּ** (ישעיהו מה כב), הִוָּסְרִי (ירמיהו ו ח). ושם הפועל כמוהו: וְאַחֲרֵי **הִוָּדְעִי** (ירמיהו לא יח), **בְּהִוָּסְדָם** [יַחַד] עָלַי (תהלים לא יד).

שער יא

שער. אם רצו לומר הִפְעִיל מהפעלים שהפ"א שלהם יו"ד, השיבו היו"ד ברוב מדבריהם ו"ו נעלם וקבצו מה שיש לפניו בחולם, ויאמרו הוֹשִׁיעַ, הוֹדִיעַ, הוֹצִיא, הוֹשִׁיב, הוֹרִיד, הוֹלִיד – כל ו"ו הוא פ"א הפועל, כמו הַשְׁמִיד, הַכְרִית, הַקְרִיב. וכאשר יצרפו פועל מהפעלים שהפ"א שלהם אות יו"ד או אות אחר, יפילו הה"א להקל על הלשון, ואמרו יוֹדִיעַ, יוֹשִׁיעַ, יוֹרִיד, יוֹצִיא, יוֹשִׁיב, כאשר אמרו יַשְׁמִיד, יַכְרִית, יַקְרִיב. והיה ראוי שלא יפול הה"א, כי כל פועל עבר חוץ מזה הבנין ימצאו כל אותיותיו בעתיד ממנו. ונמצאו מלות מעטות לעתיד מהפעלים בעלי היו"ד בה"א בשורש ומה שהוא ראוי להיותו, והם כִּי לֹא בָּחֳרֶב וּבַחֲנִית **יְהוֹשִׁיעַ** יְיָ (ש"א יז מז), דַּלּוֹתִי וְלִי **יְהוֹשִׁיעַ** (תהלים קטז ו), וּמְשִׁירִי **אֲהוֹדֶנּוּ** (תהלים כח ז), עַל כֵּן עַמִּים **יְהוֹדֶךָּ** (תהלים מה יח), מִשָּׁלוֹ **יְהֵילִילוּ** (ישעיהו נב ה), כי העבר הוֹשִׁיע, הוֹדָה, הֵילֵל. דע כי אם יסמכו בהִפְעִיל ת"ו הפועל נעדר היו"ד, אמרו מן הוֹדִיעַ – הוֹדַעְתָּ, הוֹדַעְתִּי, הוֹדִיעָתֶם, ומן הוֹשִׁיעַ – הוֹשַׁעְתִּי, ומן הוֹשִׁיב – הוֹשַׁבְתִּי, ומן הוֹרִיד – הוֹרַדְתִּי, וכמוהם הִשְׁמַדְתִּי מן הִשְׁמִיד, הִקְרַבְתִּי מן הִקְרִיב, הִשְׁמַעְתִּי מן הִשְׁמִיעַ. והצוי מן הוֹשִׁיעַ, הוֹדִיעַ וחבריהם: **הוֹרֵד** עֶדְיֵךְ (שמות לג ה), **וְהוֹצֵא** אֶת עַמִּי (שמות ג י) – הו"ו הנעלם הוא פ"א הפועל שהיה יו"ד בשורש. ונמצאו מלות מלשון צוי ביו"ד כשורש: **הַיְצֵא** אִתְּךָ (בראשית ח יז), **הַיְשַׁר** לְפָנַי דַּרְכֶּךָ (תהלים ה ט).

ואשר לא נקרא שם פעלו מהפעלים שהפ"א שלהם יו"ד בתמורת היו"ד שהוא פ"א הפועל בו"ו וקובץ מה שלפניו, כי כל פועל שלא נקרא שם פעלו תחלת אותיותיו בקבוץ לעולם, ואמרו וְיוֹסֵף **הוֹרֵד** (בראשית לט א), אַךְ אֶל שְׁאוֹל **תּוּרָד** (ישעיהו יד טו), הוּא **מוּצֵאת** (בראשית לח כה), **הַמּוּצָאִים** (יחזקאל יד כב), **מוּדַעַת** זֹאת (ישעיהו יב ה), הוּצַק חֵן (תהלים מה ג).

והנה אחל להזכיר כלל בפעלים שהפ"א שלהם יו"ד הנמצאים במקרא פועל אחר פועל, ומה שימצאו מהזרים בהם, והאל יעזרנו.

שער יב

יאל – נמצא מהשורש הזה כבד: כִּי **הוֹאִיל** הָלַךְ אַחֲרֵי צָו (הושע ה יא), הִנֵּה נָא **הוֹאַלְתִּי** (בראשית יח כז), וְלוּ **הוֹאַלְנוּ** וַנֵּשֶׁב (יהושע ז ז) – הו"ו פ"א הפועל. ועתיד: אוֹאִיל, יוֹאִיל. והצווי: **הוֹאֶל** נָא וְלֵךְ (מ"ב ו ג).

וענין אחר בשורש הזה והוא מבנין נִפְעַל: אֲשֶׁר **נוֹאַלְנוּ** (במדבר יב יא), **נוֹאֲלוּ** שָׂרֵי צֹעַן (ישעיהו יט יג) – הנו"ן לבנין נִפְעַל והו"ו שאחריו פ"א הפועל. והעתיד: אִוָּאֵל, יִוָּאֵל. והצוי: הוֹאֵל.

...

מאמר ב

תחלת החלק השני מספר אותיות הנוח

נאום יהודה בן דוד נשלמו הפעלים שהפ"א שלהם נח נעלם, ועתה אזכיר הפעלים שהעי"ן שלהם נח נעלם. גם אבאר קודם שאזכירם שערים להורות על מתכונות כללם.

שער א

שער בפעלים שהעי"ן שלהם נח נעלם

ברצות העבריים לאמור פועל עבר קל או תואר מהפעלים שעי"נם נח נעלם, יעלימו העי"ן וישימו האל"ף נעלם ברוב דבריהם, ואיננו כָּשורש. גם יפילוהו מהמכתב להיותו קל ולא יכתבו אותו כי אם במקומות מעטים. וְהָיָה כִּי **קָם** הַפְּלִשְׁתִּי (ש"א יז מח), רַבִּים **קָמִים** עָלָי (תהלים ג ב) – בין הקו"ף והמ"ם נח נעלם והוא עי"ן הפועל, ושרשו קים, שהוא מן **קַיָּם** דִּבְרֵי הַפָּרִים (אסתר ט לב), **לְקַיֵּם** עֲלֵיהֶם (אסתר ט כא). ונכתב הנח הנעלם שהוא עי"ן הפועל שהוא במלת **וְקָאם** שָׁאוֹן (הושע י יד), והוא זר. **צָדוּ** צְעָדֵינוּ (איכה ד יח), **צוֹד צָדוּנִי** (איכה ג נב) – בין הצד"י והדל"ת נח נעלם, והוא עי"ן הפועל, והשרש צָיַד צָיְדוּנִי, שהוא מן צַיָּד, צַיָּדִים. וכן **וְקֵץ** עָלָיו הָעַיִט (ישעיהו יח ו) שרשו קיץ, שהוא מן **קַיִץ** וְחֹרֶף (תהלים עד יז). וכן **דָּשׁ** חִטִּים (דה"א כא כ) מן וְהִשִּׂיג לָכֶם **דַּיִשׁ** (ויקרא כו ה), וכן **דָּן** דִּינֶךָּ (ירמיהו ל יג) מן וְהָיָה יְיָ **לְדַיָּן** (ש"א כד טו). וכן **שָׂטוּ** הָעָם (במדבר יא ח) מן אֲנִי **שַׂיִט** (ישעיהו לג כא). וכן ראוי להיות אֲשֶׁר **שָׂר** לַיְיָ (תהלים ז א), **רָר** בְּשָׂרוֹ (ויקרא טו ג), **רָשׁוּ** וְרָעֵבוּ (תהלים לד יא), כִּי **שָׁת** לִי אֱלֹהִים (בראשית ד כה), **שָׁב** הַגְּלֻגָּלָה (מ"ב ד לח), וכמוהם רבים מאד. ודע כי **מֵת** הַיֶּלֶד (ש"ב יב יח) מאלה הפעלים, כי הוא מן **מָוֹת** וְחַיִּים

(משלי יח כא), **הַמָּוְתָה** לַחֲסִידָיו (תהלים קטז טו). והנה נתברר כי אלה הפעלים אינם שניים כאשר שגו בהם רבים. ונפל זה הנח הנעלם מהמבטא ומהמכתב בעת שיאמרו מאלה הפעלים וּפָעַלְתִּי, וְעָשִׂינוּ לעתיד, כמו **וְשַׁבְתִּי** בְשָׁלוֹם (בראשית כח כא), **וְגַלְתִּי** בִירוּשָׁלַם **וְשַׂשְׂתִּי** בְעַמִּי (ישעיהו סה יט), **וּמַשְׂתִּי** אֶת עֲוֹן (זכריה ג ט), **וְקַמְתִּי** עַל בֵּית(י) (עמוס ז ט). גם כן יפול כשיאמרו פְּעַלְתֶּם – וְהִנֵּה **קַמְתֶּם** (במדבר לב יד), **סַרְתֶּם** מַהֵר מִן הַדֶּרֶךְ (דברים ט טז), מַה זֶּה **שַׁבְתֶּם** (מ"ב א ה), וכן כלם. ודע כי רובי כל תואר יבואו כמו הפועלים העוברים קָם – תואר, קָמִים, ועבר: וְהָיָה כִּי קָם הַפְּלִשְׁתִּי, צָד – תואר – הוּא **הַצָּד** צַיִד (בראשית כז לג), ועבר: צוֹד צָדוּנִי, שָׁם – שֵׁם התואר – הִנֵּה אָנֹכִי **שָׁם** אֶת יְרוּשָׁלַם (זכריה יב ב), ועבר: אֲשֶׁר **שָׂם** יֵי (תהלים מ ה). שָׁב – שם התואר – הֹלֵךְ **וָשָׁב** (ש"א יז טו), ועבר: וְהָעָם לֹא **שָׁב** עַד (ישעיהו ט יב). **רָשׁ** שם התואר – אֶחָד עָשִׁיר וְאֶחָד **רָאשׁ** (ש"ב יב א), **רָאשׁ** עֹשֶׂה כַף רְמִיָּה (משלי י ד), ועבר: **רָשׁוּ** וְרָעֵבוּ (תהלים לד יא). וכן מֵת – תואר – בְּנֵךְ **הַמֵּת** (מ"א ג כב), ועבר: כִּי **מֵת** הַיֶּלֶד (ש"ב יב יח). אלה השמות והדומה להם שם על משקלם, שרשם להתנועע העי"ן ושיהיו על משקל פּוֹעֵל או פָּעַל או פָּעֵל או פִּעֵל דגוש העי"ן כאשר יהיה הענין. ואולי מֵת שהוא עבר ותואר השם, שרשו מָוֵת בצרי תחת הו"ו כמו חָפֵץ, יָבֵשׁ, שהשם והעובר בשוה, וכאשר נעלם הו"ו הפילו קמצות המ"ם והניעוהו בתנועת הו"ו להורות על שרשיו, על כן הוא משונה מחביריו. וכן ראוי להיות לֵץ, כי שרשו לָיֵץ, וכן רַק ועֵר וזֵר, וכן אִם **כֵּנִים** אַתֶּם (בראשית מב יט).

שער ב

שער [**העתיד**]

דע כי העתיד מאלה הפעלים בנוח העי"ן וישוב ו"ו נעלם ויקובץ מה שיש לפניו בשורק ברוב, ופעם בחולם (לכן כמעט), כמו יָשׁוּב, יָסוּר, יָמוּת, יָפוּץ, יָמוּט, לא יהיה לעולם כי אם בשוכן נעלם נוסף אחר הנוספים, כך הסכימה דעת אנשי הלשון וכן דברו לעולם. והסבה שהוצרכנו לעולם בשבילה להוסיף זה הנח הנעלם אחר הנוספים, בעבור שנעלם עי"ן הפעל שהוא ראוי להיותו נע, וכאשר נעלם ונפלה תנועתו, נחסר עי"ן הפועל, ושמו חילופו דבר שישלים הבנין והוא הנוח הנעלם. ואוסיף לבאר, כי אומר כי שורש יָקוּם – יְקֵי"ם, כמו יְשֻׁמַּר, יִשָּׁפֵט, וכבד על הלשון להניע היו"ד שהוא עי"ן הפועל והניחוהו, וכאשר הניחוהו התחברו ארבעה נחים: הקו"ף והיו"ד גם ו"ו המשך והמ"ם, ולא יוכל אדם לבטא בלשון הקדש, על כן הפילו ו"ו המשך והניעו הקו"ף בקבוץ ושמו היו"ד ו"ו בעבור קיבוץ מה שיש לפניו, וכאשר הניעו הקו"ף הנח הוצרכו לשוכן נח שיהיה במקומו. ושמור זה והתבונן בו, כי לא נמצא נח נוסף אחר הנוספים כי אם בפועל שנפלה

אחת מתנועתיו, כמו יָקוּם ששרשו יקו"ם, וכמו יָשׂמוּ, יָסֹבּוּ, ששרשם יִשְׂמְמוּ, יִסְבְּבוּ, או שיחסר קצת אותיות, כמו **יִכֶל** בְּשָׂרוֹ מֵרֹאִי (איוב לג כא), **יִצֶף** (בראשית לא מט), **וַיִּקַן** (בראשית לג יט), ששרשם יִכְלֶה, יִצְפֶּה, יִקְנֶה, כאשר אפרש. ולא יחשוב אדם כי אלה הו"וין שהם במלת יָקוּם, יָשׂוּב, יָמוּת וחבירֵיהם, נוספים למשך כמו הו"וין שהם במלת יִשְׁמֹר, יִשְׁפֹּט, יִזְכֹּר, כי הו"וין שהם במלת יָקוּם, יָשׂוּב, יָמוּת וחבירֵיהם עומדים ואינם סרים אם נוסף ו"ו הרבים במקום סמוך או מוכרת, כמו יָקוּמוּ, יָשׂוּבוּ, יָסוּרוּ, יָצוּמוּ, יָמוּתוּ, והו"וין שהם במלת יִשְׁפֹּט, יִשְׁמֹר, יִזְכֹּר, יפלו בהוסיפך ו"ו הרבים במקום הסמוך, כמו יִשְׁמְרוּ, יִשְׁפְּטוּ, יִזְכְּרוּ, והנה אין העומד כמו הסר, והנה נתברר מזה הדקדוק כי הו"וין שהם במלת יָקוּם ויָשׂוּב וחבירֵיהם אינם נוספים. ואם יתחברו אלה הפעלים בסמיכות הפעול יפול הנח הנעלם שהוא אחרי הנוספים כי איננו שורש, כמו **יְצוּדֶנּוּ** לְמַדְחֵפֹת (תהלים קמ יב), אַל **תְּרֹעֵם** בְּשֵׁבֶט בַּרְזֶל (תהלים ב ט), ואַל **תְּבוֹאֵנִי** רֶגֶל גַּאֲוָה (תהלים לו יב), הוּא **יְשׁוּפְךָ** רֹאשׁ וְאַתָּה **תְּשׁוּפֶנּוּ** עָקֵב (בראשית ג טו), **אֲשׁוּרֶנּוּ** וְלֹא קָרוֹב (במדבר כד יז), **וַיְכַלְכְּלֵנוּ** בָּרֶחֶם אֶחָד (איוב לא טו), **וַתְּמוּגֵנוּ** בְּיַד עֲוֹנֵנוּ (ישעיהו סד ו). וכן יפלו כאשר תוסיף עליהם הנו"ן שהוא מנהג העבריים להוסיפו על ו"ו הרבים כמו יְמוּתוּן, יָשׂוּבוּן, יָרוּמוּן יָבאוּן, וכן כלם. ודע כי נכון הוא שיאמר יָשׂוּב בשרק ויִשֹּׁב בחולם, וכן יָקוּם בשרק ויָקֹם בחולם, יָמוּת ויָמֹת, יָרוּם ויָרֹם, יָנוּס ויָנֹס, כי החולם (במקום) ([במקומות]) רבים תמורת השרק, וכן השרק במקום החולם. ואם תוסיף על יָשׂוֹב ויָקוֹם (וישות) שהם בחולם, וכן חבירֵיהם, ו"ו החבור הפתוח שהוא סימן פועל עבר, תפיל הו"ו שהוא עי"ן הפועל בסמיכות הדבורים, וישאר מה שיש לפניו מקובץ בקמוץ על הו"ו הנופל, כמו וַיִּגְוַע **וַיָּמָת** אַבְרָהָם (בראשית כה ח), **וַיָּקָץ** מֹאָב (במדבר כב ג), **וַיָּקָם** שְׁדֵה עֶפְרוֹן (בראשית כג יז), **וַיָּנָס** וַיֵּצֵא (בראשית לט יב), **וַיָּפָג** לִבּוֹ (בראשית מה כו), וַיָּהֶם, וַיָּרֶץ, וַיָּמָל, וַיָּגָר, וַיָּשָׁב. על זה המנהג המה אלה הפעלים. רק אם היה פ"א הפועל עי"ן או חי"ת, או שיהיה הלמ"ד עי"ן או חי"ת או רי"ש, כי יתכן שכבד על הלשון לקבץ על מה שיש לפניו, על כן פתחוהו, כמו **וַיַּעַף** דָּוִד (ש"ב כא טו), **וַתַּחַשׁ** עַל מְרָמָה רַגְלֵי (איוב לא ה), **וַתָּנַח** הַתֵּבָה (בראשית ח ד), **וַיָּנַע** לְבָבוֹ (ישעיהו ז ב), **וַיָּסַר** אֱלֹהָּ (שופטים ד יח), **וַיָּזַר** אֶת הַגִּזָּה (שופטים ו לח). והקורא אחד מהנזכרים למעלה בפתחות חוץ המלות הנמצאות במקרא הוא טועה. ואם הוא במקום מוכרת ונבדל הדבור מאשר אחריו, ישוב הו"ו שהוא עי"ן הפועל, ויקבצו מה שיש לפניו בחולם כאשר היה בתחלה טרם תוספות ו"ו החבור עליו: וַיָּמֹת, וַיָּשֹׁב, וַיָּקֹץ, וַיָּנֹס, וַיָּצֹא, וַיָּרֹם,

וַיָּמֹג, וַיָּרֹץ. ואם התחברו הכנוים, לעולם יהיה בו"ו בכל מקום (סמך) [סמוך] או מוכרת, כמו וַיָּקוּמוּ, וַיָּשׁוּבוּ, וַיָּנוּסוּ, וַיָּרוּצוּ.

שער ג

שער [הצווי]

דע כי הצווי מאלה הפעלים, בנח העי"ן שהוא ו"ו, וקבוץ מה שיש לפניו כמו העתיד, כמו מוּת, קוּם, רוּם, פּוּץ, גּוּר. ואם אמר אומר: כאשר אמרת שהנח שהוא אמצעי במלת שׁוּב וקוּם וחביריהם הוא עי"ן הפועל, למה לא תאמר כן כי הנח האמצעי שהוא במלת לֵךְ ושֵׁב וְרֵד הוא עי"ן הפועל, ולא תאמר שהוא לשון צוי מהפעלים שהפ"א שלהם יו"ד. אומר לו כי אין במלת רֵד, שֵׁב, לֵךְ, נח נעלם אמצעי מעקר הלשון, לכן הוא משך בטעם שנקרא בו, ואם יסור הטעם יסור המשך. ויורה על זה **לָךְ־לְךָ** (בראשית יב א), **וְלֶךְ־נָא** (בראשית כז ט), וקוּם עֲלֵה בֵּית אֵל **וְשֶׁב־שָׁם** (בראשית לה א), שאין שם טעם ולא נח נעלם. רק קוּם שׁוּב ומוּת וחביריהם, לא יסור לעולם הנח הנעלם שהוא אמצעי, ובמלת לֶךְ־לְךָ שֵׁב ורֵד יסור הטעם או לא יסור. ועוד ראיה אחרת חזקה כי הנח הנעלם האמצעי במלת לֵךְ ושֵׁב ורֵד איננו שורש, כי יפול כאשר תאמר לְכוּ, רְדוּ, שְׁבוּ בסמוך, ולא יפול כאשר יפול מן קוּם ושׁוּב וחביריהם – קוּמוּ, שׁוּבוּ, סוּרוּ, גּוּרוּ, צוּמוּ, נוּדוּ, נוּסוּ, במקום הסמוך ובמוכרת. והנה נתברר כי הו"ו במלת קוּם וחביריו הוא עי"ן הפועל, והאלהים ידע האמת.

והפעול הנלקח מאלה הפעלים נמצאו מהם מעטים והם יורו על האחרים, והם נחי הו"ו מקובץ מקום מה שיש לפניו, כמו הצוי בשוה – סוּגָה בַּשּׁוֹשַׁנִּים (שה"ש ז ג), וענין אחר: **סוּג** לֵב (משלי יד יד), כִּי **מֵלְּאוּ** הָיוּ (יהושע ה ה), (וכמו) [**וּבוּז**] מִשְׁפָּחוֹת (איוב לא לד), כָּל שֶׂה **חוּם** (בראשית ל לב), הָיְתָה **שּׁוֹמָה** (ש"ב יג לב), **לוּטָה** בַּשִּׂמְלָה (ש"א כא י), פְּנֵי הַלּוֹט **הַלּוּט** (ישעיהו כה ז) – השני פועל ויורה עליו בבא אחריו וְהַמַּסֵּכָה הַנָּסוּכָה, שֵׁן **רֹעָה** (משלי כה יט). ויש אומרים עָתָרֵי בַּת **פּוּצִי** (צפניה ג י) כמוהם. ושורש אלה הו"ין להניעם בקבוץ כמנהג כל פעול, וכאשר כבד על הלשון הניחו וקבצו מה שיש לפניהם בשורק או בחולם, ונפל ו"ו המשך. ויתכן היות שם התואר כענין זה המשקל, הִפְנָה עֹרֶף מוֹאָב **בּוּשׁ** (ירמיהו מח לט), מִגְּבוּרָתָם **בּוֹשִׁים** (יחזקאל לב ל) – השרש בָּיוֹשׁ בְּיוֹשִׁים על משקל קָרוֹב וְרָחוֹק קָטֹן וְגָדוֹל, והניחו היו"ד והשליכו קיבוצו על הבי"ת ונכתב ו"ו בעבור קיבוץ מה שיש לפניו, ונפל ו"ו המשך. וכן **טוֹב** בְּעֵינֵי אֱלֹהִים (משלי ג ד), **הֲטוֹבָה** הִוא (במדבר יג יט), וכן גֹּלָה **וְסוּרָה** (ישעיהו מט כא), **וְסוֹרֵי** בָּאָרֶץ יִכָּתֵבוּ (ירמיהו יז יג), **סוֹרֵי** הַגֶּפֶן נָכְרִיָּה (ירמיהו ב כא), שָׁכְנָה **דוֹמָה** נַפְשִׁי (תהלים צד יז), **כְּדֵמָה** בְּתוֹךְ הַיָּם

(יחזקאל כז לב), ואם אלה בשורק ואחרים בחולם, כבר ידעת כי שניהם הם מתחלפים. ושם הפועל בחולם ובשורק, כמו סוּר, שׂוּב, קוּם, מוּת, לָסוּר, לָשׂוּב, לָקוּם, לָמוּת. גם ימצאו סוֹר, שׂוֹב, קוֹם, מוֹת, נוֹחַ – בחולם.

שער ד

שער [פועל הכבד]

כאשר רצו לומר מאלה הפעלים הפועל הכבד שהוא על בנין הִפְעִיל, הוסיפו אחרי הנוספים נחים לתקן הדבורים ולהשלים הבנינים, ושמו תמורת החסרון נוח נעלם, כאשר פירשתי במלת יָקוּם וְיָשׂוּב וחביריהם, ושמו עי"ן הפועל על יו"ד נח נעלם בשבר מה שיש לפניו, ואמרו הֵקִים, הֵשִׁיב, יָקִים, יָשִׁיב, מֵקִים, מֵשִׁיב, וכן הֵבִיא, יָבִיא, אָבִיא, מֵבִיא הֵסִיר, יָסֵר, מֵסִיר, הֵמִית, יָמִית, מֵמִית. רק הנח הנעלם שהוא נוסף בפועל שעבר ובפועֵל הניעו מה שיש לפניו בצירי, והנח הנעלם הנוסף בעתיד מאלה הפעלים הניעו מה שיש לפניו בקמץ, כמו הָקִים, יָקִים, מֵקִים וחביריהם, ששרשם יַקְיִים, תַּקְיִים, הִקְיִים, כמו הִשְׁלִיךְ, יַשְׁלִיךְ, מַשְׁלִיךְ, רק כבד על הלשון לבטא ככה, והניחו היו"ד והשליכו תנועתה על הקו"ף, והפילו יו"ד המשך בעבור שרבו הנחים, והוסיפו בו נח אחר הנוספים להשלים בו מה שיחסר מהם. וכן אומר בכלל אלה הפעלים הכבדים. ואם יצמד הֵקִים וחביריו בו"ו הרבים לבדו ולא היה אחריו אות אחר, או בה"א הנקיבה הפועלת, יעמוד הנח הנעלם הנוסף, כמו הֵקִימָה, הֵשִׁיבָה, הֵקִימוּ, הֵשִׁיבוּ. רק אם יתחבר עם שאר המכונים יפול הנח הנעלם הנוסף, כמו וַהֲקִמֹנוּ עָלָיו (מיכה ה ד), **הֱשִׁיבֵנוּ** אֵלֶיךָ (בראשית מד ח), עַד אֲשֶׁר אִם **הֲבִיאֵם** (במדבר לב יז). ויאמר הֲקִימוֹתִי, וכן הֲשִׁיבוֹתִי, הֲרִימוֹתִי, הֲסִירוֹתִי, הֲנִיפוֹתִי, הֲפִיצוֹתִי, הֲנִיעוֹתִי, הֲבִינוֹתִי, הֲקִיצוֹתִי, ויאמר הֲצִירוֹתִי, הֲרֵעוֹתִי, הֲבִיאוֹתִי, הֲרִיקוֹתִי, הֲשִׁימוֹתִי. ושורש הֲקִימוֹתִי וחביריו: הִקְיַמְתִּי, הִשְׁיַבְתִּי, הִרְיַמְתִּי, כמו הִשְׁמַעְתִּי, הִקְרַבְתִּי, הִשְׁבַּעְתִּי. ולמה הניעו האחרונים מן הֵקִים וחביריו כאשר נצמדו עם אלה המכונים ונכנסו נחים נעלמים אחריהם, כי כבד על הלשון לבטא בהם. וכן מנהג העבריים ברוב מְדֻבריהם, אם יעמדו הפעלים במכונים יניע הלמ"ד ויביאו אחריו נח נעלם ויחברם עם המכונים. ודע כי **הַעִידֹתִי** בָכֶם (דברים ד כו), **הַעֵירֹתִי** מִצָּפוֹן (ישעיהו מא כה), מאלה הפעלים, ושרש הֶעִידוֹתִי, הֶעֵירוֹתִי – בהתנועע הה"א בלא נח נעלם אחריו כמו חבריהם, לכן כבד על הלשון לעשות כן בה"א שאחריו עי"ן כאשר עשו בחי"ת במשקל אחר: הַיּוֹם **הַחְתֹּתִי** (ש"א כב טו), **הַחְתֹּתָ** (ישעיהו ט ג), ולא אמרו הֶחְתּוֹתָ, הֶחְתּוֹתִי כשרש הֶקְלֹתַנִי (ש"ב יט מד), **וַהֲשִׁמֹתִי** אֲנִי (ויקרא כו לב), כִּי יֵיִ[אֱלֹהֵינוּ] **הֲדַמָּנוּ** (ירמיהו ח יד), **וַהֲדַקּוֹת** (מיכה ד יג), **הֲסִבֹּתָ** אֶת לִבָּם (מ"א יח לז). וכן

מקרה ה"א התימה כאשר יכנס על אחד מן אהח"ע: **הַעוֹדֶנּוּ** חַי (בראשית מג כז), **הַעוֹדָם** חַיִּים (שמות ד יח), **הַחָנָּם** (איוב א ט), **הַחִיִּיתֶם** (במדבר לא טו), **הַחִידָה** (שופטים יד טז), **הֶהָיְתָה** זֹאת (יואל א ב), **הַהֵימִיר** גּוֹי (ירמיהו ב יא), **הַאַתָּה** הָאִישׁ (שופטים יג יא), **הַאִישׁ** כָּמוֹנִי (נחמיה ו יא), כי השורש הוא כמו **הֲשָׁלוֹם** לָךְ (מ"ב ד כו), **הֲשֹׁמֵר** אָחִי (בראשית ד ט), **הֲטוֹב** (שופטים יא כה), **הֲטוֹבָה** (במדבר יג יט), **הַקוֹלֵךְ** זֶה (ש"א כו יז), **הֲמָאס** (ירמיהו יד יט), **הֲבַת** (בראשית יז יז), **הֲשָׁמַע** (דברים ד לג), **הֲנָגֹב** (ירמיהו ז ט), **הֲשֹׁמְרִים** הֵם (שופטים ב כב). וכן מנהג הה"א לעולם נע בלא נח נעלם אחריו כאשר לא יהיה שם אחד מאחה"ע. ואם יצמד יָקִים וחביריו בסמיכות הפעול, יפול הנח הנעלם שהוא אחרי הנוספים, כמו יְקִימֻנוּ, יְשִׁיבֻנוּ, יְמִיתֻנוּ, יְסִירֻנוּ, יְנִיפֻנוּ, יְרִיצוּהוּ, **וַיְעַדֵּהוּ** (מ"א כא י), **וַיְעִירֵנִי** (זכריה ד א), **וַיְנַעֲמֵם** (במדבר לב יג), **יְסִיתֻךְ** (דברים יג ז). וכן יפול אם נצמד נו"ן אחר הרבים כמו יְקִימוּן, יְשִׁיבוּן, יְנִיעוּן. ואם תחבר מֵקִים ללשון רבים או תסמכנו, יפול הנח הנעלם שהוא אחר המ"ם, כי איננו שורש, כמו מְשִׁיבִים, מְקִימִים, מְקִימִי, מְשִׁיבִי, מְרִיקִים, מְמִיתִים.

שער ה

שער [העתיד]

דע כי העבריים יאמרו יָקִים בחירק גם יָקֵם בצרי בענין אחד, וכן יָסִיר – יָסֵר, יָפִיר – יָפֵר, (יושיב) ([יָשִׁיב]) – יָשֵׁב, יָפִיץ – יָפֵץ, וכן מנהג כל חביריהם. וכבר אמרתי כי היו"ד במלת יָקִים וחביריו שורש, כן אומר כי הנח הנעלם שהוא במלת יָקֵם וחביריו אחר פ"א הפועל הוא שורש, והוא היו"ד בעצמו שהיה במלת יָקִים וחביריו. ובעת שנוסיף על יָקֵם ויָשֵׁב וחביריהם ו"ו החבור הפתוחה נפיל מהם הנחים השרשים שכל אחד הוא עי"ן הפועל כדי להקל על הלשון, חוץ ממעטים, והניעו פ"א הפועל בסגול כדי שיורה על היו"ד הנעדר. אמרו מן יָקֵם – וַיָּקֶם, ומן יָשֵׁב – וַיָּשֶׁב, וכן וַיֵּלֶט, וַיָּטֶל, וַיֵּלֶן, וַיָּמֶת, וַיָּנָף, וַיֵּסֶת, וַיָּפֶר, וַיָּפֶץ, וַיָּצֶף, וַיָּשֶׁת, וַיָּשֶׂם, וַיֵּרֶם, **וַיָּרֶק** אֶת (בראשית יד יד), בסגול באו כלם, חוץ אם היה למ"ד הפועל אחד מן חע"ר יפתח, כמו **וַתָּרַע** לַעֲשׂוֹת (מ"א יד ט), **וַיָּרַע** הָעָם (יהושע ו כ), **וַתָּגַח** בְּנַהֲרוֹתֶיהָ (יחזקאל לב ב), **וַיָּנַח** יְיָ (יהושע כא מב), **וַיָּרַח** יְיָ (בראשית ח כא), **וַתָּסַר** בִּגְדֵי (בראשית לח יד). ונמצא מלה אחת בשבר והיא **וַתָּרֶץ** אֶת גֻּלְגָּלְתּוֹ (שופטים ט נג), כי הוא תָּרִיץ, וכאשר נכנס ו"ו החבור עליו נפל היו"ד כדי להקל, ונשאר הרי"ש שבור. ואם נצמדו וַיָּקֶם, וַיָּשֶׁב וחביריהם בסמוכי הדבורים, ישובו הנחים אל מקומם כַּשורש: וַיָּקִימוּ, וַיָּשִׁיבוּ, וַיָּבִיאוּ, וַתָּהִינוּ, **וַיְעַדֵּהוּ** (מ"א כא יג), **וַיְעִירֵנִי** (זכריה ד א), וכן כלם.

שער ו

שער [הצווי]

הצוי מן הֵקִים והֵשִׁיב והדומה להם, בקמצות הה"א ונח נעלם נוסף אחריו, כמו הָקִים והָקֵם, הָשִׁיב והָשֵׁב, הָבִין והָבֵן, וכן כלם בחירק ובצירי. ואם נצמדו כלם בחירק לבדו: הָקִימוּ, הָכִינוּ, הָשִׁיבוּ, הָמִיתוּ. ופעם ימצא הצוי בלא ה"א, כמו **שִׂים** לְךָ אוֹרֵב (יהושע ח ב), **לִין** פֹּה (שופטים יט ט), **בִּינוּ** בֹּעֲרִים (תהלים צד ח), **שִׂישׂוּ וְגִילוּ** (ישעיהו סה יח), **נִירוּ** לָכֶם נִיר (ירמיהו ד ג), **שִׂירוּ** לַיְיָ (שמות טו כא), **שִׂיתוּ** (לבבכם) ([לְבָבְכֶם]) (תהלים מח יד), וְהֹלְכֵי עַל דֶּרֶךְ **שִׂיחוּ** (שופטים ה י), **דִּינוּ** לַבֹּקֶר (ירמיהו כא יב). ושם הפועל פעם ימצא כמו הצוי השני בשוה. ומשקל השם כאשר אפרש, כמו תְּקוּמָה, תְּשׁוּבָה, תְּנוּפָה, תְּרוּמָה, תְּשׂוּמָה, תְּבוּסָה, תְּרוּפָה, תְּרוּעָה תְּשׁוּקָה, הו"ין שורש והה"א לשון נקיבה. תְּשׁוּעָה מן שׁוע, יְשׁוּעָה מן ישע. ועל משקל אחר ימצאו השמות, כמו מְהוּמָה, מְבוּסָה, מְבוּכָה, מְרוּצָה, מְשׁוּבָה, מְשׁוּכָה, מְשׁוּרָה, מְגוּרָה, מְדוּשָׁה, מְחוּגָה, מְנוּחָה, מְלוּכָה, מְנוּסָה, מְסוּכָה, מְצוּדָה, מְצוּרָה. אלה הו"ין שורש והה"א לנקיבה. ונמצא בלא ה"א הנקיבה: מֵרוֹץ – בעבור הרי"ש, מָקוֹר, מָגוֹר, מָנוֹחַ, מָלוֹן, מָנוֹס, מָצוֹר.

שער ז

שער [פעול שלא נקרא שם פעלו]

והפעול שלא נקרא שם פועלו מאלה הפעלים הכבדים, בהשבת הנח הנעלם הנוסף אחר הנוספים ו"ו לקיבוץ מה שיש לפניו, ואין (?) בו אחד מאחה"ע לא יהיה כי אם מקובץ הה"א, והנוספים והעי"ן הפועל יפלו מהעובר והעתיד כדי להיותו קל בסמיכות. כמו הוּקַם, הוּשַׁב, הוּנַף, הוּרַם, הוּבָא, יוּקַם, יוּשַׁב, יוּבָא, מוּקָם, מוּשָׁב, מוּבָא, מוּעָף, מוּנָף ומוּרָם, וכן כלם. ולא יחשוב חושב מאלה הו"ין כמו הו"ין שהם במלת **וְהוּכַח** בְּמַכְאוֹב (איוב לג יט), **הוּרַד** מִצְרַיְמָה (בראשית לט א), **מוּדַעַת** זֹאת (ישעיהו יב ה), כי ו"ו הוּכַח והוּרַד ומוּדַעַת הם פ"א הפועל, רק ו"וי הוּרַם והוּשַׁב וחביריהם נוספים על דרך שהם נוספים במלת יָקוּם וְיָשׁוּב וחביריהם. ושורש הוּקַם, הוּשַׁב, מוּקָם, מוּשָׁב והדומה להם: הוּקָמִים, יוּקָמִים, מוּקָמִים.

שער ח

שער בנין נִפְעַל

בנין נִפְעַל מאלה הפעלים שעי"נם נח נעלם, בהשבת נח הנעלם שהוא העי"ן לו"ו נעלם מקובץ מה שיש לפניו, והתנועע נו"ן בנין נִפְעַל בקבוץ ובנח נעלם נוסף אחריו כמשפט שזכרתי קודם זה, כמו נָכוֹן – הנו"ן הראשון לפניו נִפְעַל והנח שאחריו נוסף, והכ"ף פ"א

הפעל הו"ו עי"ן הפועל והנו"ן למ"ד הפועל, ושרשו נְכָוַן, כמו נִשְׁמַד, נְשָׁמַד, לכן כבד להניע הו"ו והעלימוהו, **נָכוֹן** מוֹצָאוֹ (הושע ו ג), **נָכוֹנוּ** לַלֵּצִים (משלי יט כט), **נָמוֹטוּ** פְּעָמַי (תהלים יז ה), וַיְהִי כָּל הָעָם **נָדוֹן** (ש"ב יט י), כִּי תוֹעֲבַת יְיָ **נָלוֹז** (משלי ג לב), **וְנָרֹץ** הַגַּלְגַּל (קהלת יב ו), **נָזְרוּ** אָחוֹר (ישעיהו א ד), **נָאוֹר** אַתָּה (תהלים עו ה), **וְנָדוֹשׁ** מוֹאָב (ישעיהו כה י), **נָפֹשׁוּ** עַמְּךָ (נחום ג יח), **נָבְכוּ** עֶדְרֵי בָקָר (יואל א יח), וְהָעִיר שׁוּשָׁן **נָבוֹכָה** (אסתר ג טו), **וְנָקֹטוּ** בְּפָנֶיהֶם (יחזקאל ו ט), וְלֹא **נָסוֹג** (תהלים פ יט), וְהַהֵיכָל **נָמוֹג** (נחום ב ז), וְגַם **נָמֹגוּ** (יהושע ב כד), וְאַחַר **נָפֹצוּ** (בראשית י יח), כִּי **נָעוֹר** (זכריה ב יז). ודע כי סימן שם תואר שהוא הקמץ וסימן בנין נִפְעַל שהוא פתח, נופל מן נָכוֹן וחביריו בנפול נוע עי"ן הפועל. ובא נו"ן נָעוֹר משונה בתנועתו בעבור העי"ן שהוא אחריו. ואם נצמד נָכוֹן שהוא תואר בנין נִפְעַל, יפילו הנח הנעלם שהוא אחר הנו"ן, כמו הֱיוּ **נְכֹנִים** (שמות יט טו), **וּנְלוֹזִים** (משלי ב טו), **נְסֹגִים** (ירמיהו מו ה), **נְמֹגִים** אֶרֶץ (תהלים עה ד). ואם יצמד נו"ן נָכוֹן העובר וחביריו בסימן הפעול, הפיל גם הנוח שהוא אחר נו"ן בנין נִפְעַל והניעו האחרונים בקיבוץ והביאו אחריהם נח נעלם, כאשר עשו במלת הֲקִימוֹתִי וחביריו, כמו כִּי **נְבֻנוֹתִי** (ישעיהו י יג), אָחוֹר לֹא **נְסוּגוֹתִי** (ישעיהו נ ה), **נְפוּגוֹתִי** וְנִדְכֵּיתִי (תהלים לח ט), **וּנְקֹטֹתָם** (יחזקאל כ מג), אֲשֶׁר **נְפֻצוֹתָם** (יחזקאל יא יז). וברצותם לצרף בנין נִפְעַל בנוספים הארבעה יבלעו הנו"ן נִפְעַל באות הבא אחריו, על כן ידגש, כי כל אות שהוא אחר בנין נִפְעַל הוא דגוש להתבלע, חוץ אם מנעו מונע מהדגשות, והם אותיות אהחע"ר, והו"ו שהוא עי"ן הפועל עזבוהו נעלם כאשר היה וסמכו ונשענו על דגשות הבא אחר הנוספים, להורות על בנין נִפְעַל, כמו (כי) לֹא **יִכּוֹן** אָדָם בָּרֶשַׁע (משלי יב ג) – הכ"ף דגוש להורות שהוא מבנין נִפְעַל והו"ו עי"ן הפועל ושרשו יְכָוֵן, כמו יִשָּׁבֵר, יִכָּרֵת, וכמוהו **וְיִכֹּנוּ** מַחְשְׁבֹתֶיךָ (משלי טז ג), וכן וַיְחַזְּקֵהוּ בְּמַסְמְרִים לֹא **יִמּוֹט** (ישעיהו מא ז), ואלו היה ענינו יִפְעַל היה לא יָמוּט, כמו לְעֵת **תָּמוּט** רַגְלָם (דברים לב לה), אכן הוא מבנין נִפְעַל מן **נָמוֹטוּ** פְּעָמַי (תהלים יז ה), על כן נדגש המ"ם. וכמו **יִמּוֹטוּ** (תהלים פב ה), **יִסָּגוּ** אָחוֹר (תהלים לה ד), אִם **יִנּוֹעוּ** (נחום ג יב), וכמוהו **יֵעָרוּ** מֵיְרֻכָתַי (ירמיהו נ מא) – יִפְעָלוּ מן נָעוֹר, בְּתָפְשָׁם בְּךָ בַּכַּף **תֵּרוֹץ** (יחזקאל כט ז) – (יִפְעַל) ([תִּפְעֵל]) מן **וְנָרֹץ** הַגַּלְגַּל (קהלת יב ו), **וַיֵּאֹר** לָהֶם (ש"ב ב לב) ענינו מן וַיִּפְעֵל מן נָאוֹר, והיה (שרשו יאורו כירוץ ויעור) ([שורש יֵעָרוּ, תֵּרוֹץ, וַיֵּאֹר]) הדגשות, לולא שהם אותיות לא יקל בהם הדגש. וכן כל בנין נִפְעַל שיהיה הפ"א שלו אחד מן אהחע"ר (ואם) היה בלא דגוש אעפ"י שהדגשות הוא שורש, כמו יֵאָמֵר, יֵאָכֵל, יֵחָקֵר, יֵחָבֵא, יֵהָפֵךְ, יֵהָרֵג, יֵעָשֶׂה, יֵעָתֵר, (ירתח) ([אולי: יֵרָתֵק]), יֵרָדֵם, יֵרָאֶה, אלה כלם השורש בהם הדגשות כמו יִכָּבֵד, יִשָּׁבֵר, יִכָּרֵת, יִדָּרֵשׁ,

יְקָבֵץ, יְבָנֶה, יְמָנֶה. והצוי מלשון נִפְעַל: **הִכּוֹן** לִקְרַאת (עמוס ד יב), **הִכּוֹן** וְהָכֵן לָךְ (יחזקאל לח ז) – ענינו נפעל, על כן נדגש הכ"ף, ואלו היה רצונו הַפְעֵל היה אומר הָכֵן. ושרשו הָכָן כמו הָכְבֵּד. וכמוהו **הִמְלוּ** לַיְיָ (ירמיהו ד ד).

ושם הפועל כמו הצוי בשוה: וְאִם לֹא תִשְׁמְעוּ אֵלֵינוּ **לְהַמּוֹל** (בראשית לד יז), וְאַחֲרֵי **הִטּוֹחַ** (ויקרא יד מג) – ענין בנין נִפְעַל על כן נדגש הטי"ת ויתכן היות כמוהם **הִבּוֹק** תְּבוֹק... **וְהִבּוֹז** תִּבּוֹז (ישעיהו כד ג).

שער ט

שער [הכפל]

ויכפילו למ"ד אלה הפעלים עלומי העי"ן ויהיה העי"ן ו"ו נעלם, ויתכן היות זה לשינוי ענינים. אמרו מן קָם, הֵקִים – לְאוֹיֵב **יְקוֹמֵם** (מיכה ב ח), הו"ו עי"ן הפועל כי הוא יְפְעֵלֵל, **מִתְקוֹמָמָה** (איוב כ כז) – מִתְפַּעְלְלָה, **מִתְקוֹמְמִים** (תהלים יז ז) – מִתְפַּעְלְלִים. וכן מן שָׁב, (השב) ([הֵשִׁיב]) – **לְשׁוֹבֵב** יַעֲקֹב (ישעיהו מט ה), (ו)**מְשׁוֹבֵב** נְתִיבוֹת (ישעיהו נח יב). **יְשׁוֹבֵב** (תהלים כג ג) – לְפַעֵלֵל, מְפַעְלֵל. כְּפִירִים **רָשׁוּ** (תהלים לד יא), **יְרֹשֵׁשׁ** (ירמיהו ה יז), **מִתְרוֹשֵׁשׁ** (משלי יג ז) – יְפֹעֲלֵל, מִתְפֹּעֲלֵל. רָם, יָרוּם, **רָמָה** יָדְךָ (ישעיהו כו יא), **וְרוֹמַמְתִּי** (ישעיהו א ב), **וּמְרוֹמְמָתֶךָ** (ישעיהו לג ג). **שָׁטוּ** הָעָם (במדבר יא ח), **מְשׁוּט** בָּאָרֶץ (איוב א ז), **שׁוֹטְטוּ** בְּחוּצוֹת יְרוּשָׁלַם (ירמיהו ה א), **וְהִתְשׁוֹטַטְנָה** (ירמיהו מט ג). הֵפִיץ, יָפִיץ, מֵפִיץ – **יְפֹצֵץ** סָלַע (ירמיהו כג כט), **וַיִּתְפֹּצְצוּ** (חבקוק ג ו). נָד, יָנוּד, נודו – **וְהִתְנוֹדָדָה** (ישעיהו כד כ), **מִתְנוֹדֵד** (ירמיהו לא יז). **יְרוֹעַ** (משלי יג כ), **תְּרֹעֵם** (תהלים ב ט), **רֹעָה הִתְרֹעָעָה** (ישעיהו כד יט). (פור) ([פָּר]), יָפוּר, **פּוֹר הִתְפּוֹרְרָה** (שם), אַתָּה **פּוֹרַרְתָּ** (תהלים עד יג). מָט, יָמוּט, **מוֹט הִתְמוֹטָטָה** (ישעיהו כד יט). **הָרֵיעוּ** (יהושע ו טז), **וַיָּרִיעוּ** (שם פסוק כ) – **יִתְרוֹעֲעוּ** (תהלים סה יד), **אֻתְרוֹעָע**(ה) (תהלים קח י). זָר, **וְהַזּוֹרָה** (ישעיהו נט ה), **תְּזוֹרָה** (איוב לט טו) – **וַיְזוֹרֵר** הַנַּעַר (מ"ב ד לה). בָּס, **תָּבוּס** נֹפֶת (משלי כז ז), **בּוֹסְסוּ** (ישעיהו סג יח), **מִתְבּוֹסֶסֶת** (יחזקאל טז ו). מֵת, יָמוּת, הֵמִית, מוֹתִי – **תְּמוֹתֵת** (תהלים לד כב), **מְמוֹתֵת** (ש"א יד יג), אָנֹכִי **מֹתֵתִי** (ש"ב א טז) – פְּעֹלֵלְתִּי. כִּי **יָנוּב** (תהלים סב יא), **יְנוּבוּן** בְּשֵׂיבָה (תהלים צב טו) – **יְנוֹבֵב** בְּתֵלוֹת (זכריה ט יז). הֵנִיף, יָנִיף, תְּנִיף, תְּנוּפָה – **יְנֹפֵף** יָדוֹ (ישעיהו י לב). עָף, **יָעוּף** הַשָּׁמָיִם (משלי כג ה) – **יְעוֹפֵף** (בראשית א כ), **יִתְעוֹפֵף** (הושע ט יא). רָץ, יָרוּץ, **תָּרִיץ** יָדָיו (תהלים סח לב) – כַּבְּרָקִים **יְרוֹצֵצוּ** (נחום ב ה), **וְנָרֹץ** הַגַּלְגַּל (קהלת יב ו), תָּרוּץ – וַיְרֹעֲצוּ **וַיְרֹצְצוּ** (שופטים י ח). מָל, יָמוּל, לֹא **מָלוּ** (יהושע ה ה) – יְמוֹלֵל **וְיָבֵשׁ** (תהלים צ ו). **וּבֹשׁ** מוֹאָב (ירמיהו מח יג), בּוּשָׁה – וְלֹא **יִתְבַּשָּׁשׁוּ** (בראשית ב כה). וַיָּחִילוּ עַד **בּוֹשׁ** (שופטים ג כה) – כִּי **בֹשֵׁשׁ**

(שמות לב א). גָּר, יָגוּר, **יָגוּרוּ** בָךְ נָדַחַי (ישעיהו טז ד) – אֲנִי **מִתְגּוֹרֵר** (מ"א יז כ). וְחָלָה חֶרֶב (הושע יא ו), **יָחֵלוּ** עַל רֹאשׁ (ש"ב ג כט) – וְסַעַר **מִתְחוֹלֵל** (ירמיהו כג יט). לָן, יָלוּן, מְלוּנָה – בְּצֵל שַׁדַּי **יִתְלוֹנָן** (תהלים צא א). הֵבִין, יָבִין, **בִּין תָּבִין** (משלי כג א) – **הִתְבּוֹנָנוּ** (ירמיהו ט טז), **יִתְבּוֹנָנוּ** (ישעיהו יד טז). כָּן, יָכִין – **וַיְכוֹנָנוּ** (תהלים קז לו). הֵלִיץ, יָלִיץ, לֵץ – וְעַתָּה אַל **תִּתְלוֹצָצוּ** (ישעיהו כח כב). הֵעִיר, יָעִיר, הָעִירָה – **וְעוֹרֵר** עָלָיו (ישעיהו י כו). וְלִבֵּי **עֵר** (שה"ש ה ב), **יֵעֹרוּ** מִשְׁנָתָם (איוב יד יב), **מִתְעוֹרֵר** (ישעיהו סד ו). (מוג) ([מָג]), יָמוּג, **לָמוּג** לֵב (יחזקאל כא כ), **וַתְּמוּגֵנִי** (ישעיהו סד ו) – **וּתְמַגְּגֵנִי** תּוּשִׁיָּה (איוב ל כב), **תִּתְמוֹגַגְנָה** (עמוס ט יג). צָד, יָצוּד, **יְצוּדֻנוּ** לְמַדְחֵפוֹת (תהלים קמ יב) – **מְצֹדְדוֹת** (יחזקאל יג כ). קָט, קָטַטְתִּי, **אָקוּט** בְּדוֹר (תהלים צה י) – **וָאֶתְקוֹטָטָה** (תהלים קיט קנח), **אֶתְקוֹטָט** (תהלים קלט כא). **קִינָה** הִיא **וְקוֹנְנוּהָ** (יחזקאל לב טז), **וַיְקוֹנֵן** דָּוִד (ש"ב א יז). שָׁח, יָשׂוּחַ, הֵשִׂיחַ, **יְשׂוֹחֵחַ** (ישעיהו נג ח). שָׂר, הֵשִׂיר, יָשִׂיר, **מְשֹׁרְרִים** [וּ]**מְשֹׁרְרוֹת** (עזרא ב סה). ויתכן היות **נִיחוֹחַ** פְּעָלוֹל, (רק) ([מן]) נָח יָנוּח וּמָנוֹחַ, וברוך היודע. אכן **יְסוֹבֲבֶהָ**(ו) עַל חוֹמֹתֶיהָ (תהלים נה יא) איננו מאלה, כי משקלו יְפוֹעֵל מן **וְסָבַב** בֵּית אֵל (ש"א ז טז), לא יְפֹעֵלֵל, הבי"ת הראשון הוא עי"ן הפועל. וכן **וַיִּתְהֹלֵל** (ש"א כא יד) – וַיִּתְפּוֹעֵל מן אָמַרְתִּי **לַהוֹלְלִים** אַל **תָּהֹלּוּ** (תהלים עה ה), הוֹלְלִים – פּוֹעֲלִים, וכן **מְשׁוֹמֵם** (דניאל יא לא), מְשִׁתּוֹמֵם, **וְאָשְׁתּוֹמֵם** (ישעיהו סג ה) – וְאֶתְפּוֹעֵל מן שְׁמָמָה, לֵאמֹר **שממה** ([קרי: שְׁמֵמוּ]) (יחזקאל לה יב) וכן (להגולל) ([לְהִתְגֹּלֵל]) (בראשית מג יח) – לְהִתְפּוֹעֵל מן **וְגָלְלוּ** אֶת הָאֶבֶן (בראשית כט ג). וכן **וַיִּבְקְקוּ** אֶת אַרְצָהּ (ירמיהו נא ב) – וַיִּפּוֹעֲלוּ מן כִּי **בְקָקוּם בֹּקְקִים** (נחום ב ג). וכן **אֶשְׁתּוֹלְלוּ** (תהלים עו ו) – אֶתְפּוֹעֲלוּ, כי הוא מן **וְשָׁלַל שָׁלָלָהּ** (יחזקאל כט יט), הלמ"ד הראשון הוא עי"ן הפועל.

וכבר הפילו עי"ן הפועל ממין אחר ממיני הכפל, אולי עשו זה לשנוי הענינים, כאשר אספר. **וַיָּטֹלוּ** אֶת הַכֵּלִים (יונה א ה) – הִנֵּה יֵי **מְטַלְטֶלְךְ טַלְטֵלָה** (ישעיהו כב יז). אִם מִפָּנַי לֹא **תָחִילוּ** (ירמיהו ה כב), **וַתִּתְחַלְחַל** (אסתר ד ד), **חַלְחָלָה** (ישעיהו כא ג). וְעַצְמֵי **חָרָה** (איוב ל ל), חָרוּ – לְחַרְחַר רִיב (משלי כו כא). **פּוֹר הִתְפּוֹרְרָה** (ישעיהו כד יט), שָׁלוֹ הָיִיתִי **וַיְפַרְפְּרֵנִי** (איוב טז יב). **מַפִּיץ** וְחֶרֶב (משלי כה יח), **יְפֻצֵּץ** סָלַע (ירמיהו כג כט), **וַיְפַצְפְּצֵנִי** (איוב טז יב), יָזוּעַ, **שָׁיְזָעוּ** [שְׁמָרַי] הַבַּיִת (קהלת יב ג), (ויקיצו) ([וְיִקְצוּ]) **מְזַעְזְעֵיךְ** (חבקוק ב ז). הֵעִיף, יָעֵף, **הָתָעִיף** (משלי כג ה) – (ו)**עַפְעַפֵּי** שָׁחַר (איוב ג ט).

ואחר שהקדמתי זה הכלל ופירשתי אותם באר היטב, אחל לחבר הפועלים אחד אחד, ואזכיר כל אחד בעצמו. ואם מצאתי לאחד מהם דבר שנבדל בו מחבירו, אזכרנו. ואין רצוני שאתחבר אלה הפעלים שהם עלומי העי"ן להכיר בעלי הו"ו מבעלי היו"ד, כי לא

יוכל אדם להכיר רובם בעבור שיתחלפו בכל מיני הצירופים, לכן חפצי להודיע מקום הנח הנעלם ולהורות שהוא עי"ן הפועל, יהיה ו"ו או יו"ד, כי אדע דעת שלימה כי הנח הנעלם שהוא במלת קָם הוא עי"ן, ולא אדע דעת ברורה אם הוא ו"ו בשורש או יו"ד. והענין, אם שורש קָם – קום, או קים, על כן הוא בשוה אם כתבתי בשורש ו"ו או יו"ד.

שער י

ועתה אחל לבאר כלל הפועלים שהעי"ן שלהם נח נעלם

איב – אָיַב ואיוב איוב ([אולי צ"ל: יֶאֱיוֹב, אוֹיֵב]). זה נמצאו מצורף בשורש. הִנֵּה רֹאשׁ אִישׁ בּשֶׁת בֶּן שָׁאוּל **אִיְבָךְ** (ש"ב ד ח) – חסר ו"ו, היו"ד שבמלת אִיְבָךְ נע בשבר על משקל **אִסְפְּךָ** (ש"א טו ו), וכן כל פועלך נע העי"ן דרך תנועתם תשתנה. והשם בהעלם היו"ד: **וְאֵיבָה** (בראשית ג טו).

...

מאמר ג

החלק השלישי מספר אותיות הנוח בלשון הקדש

נאום יהודה בן דוד. כבר השלמתי הפעלים עלומי הפ"א בחלק הראשון מזה הספר, וכן הפעלים שהם עלומי העי"ן בחלק השני, ואבאר בזה החלק השלישי הפעלים שהם עלומי הלמ"ד, כי גם [הם] קשים ודרכם נעלם בעבור רובי תוצאותיהם וחסרונם, ופעם שישימו תמורת החסרון ופעם בלא תמורה. ואתן ראיות על החסרון שאשיב הפועל אל שרשו והמקום שיצא ממנו, אז יתברר חסרונו ויֵראה ענינו. על כן אדבר עליהם דרך כלל קודם שאזכור הפעלים, ואבאר דרכים שיעמידו דרכים על בוריו כל דבר, כאשר עשיתי בפעלים הנזכרים למעלה. אלוהי השמים יהיה בעזרי.

שער א

שער בפעלים שהלמ"ד שלהם אות נח נעלם

הפעלים שהלמ"ד שלהם אות נח נעלם, כמו בָּנָה, עָשָׂה, קָנָה, חָלָה, רָאָה, הה"א למ"ד הפועל. ומנהג העבריים כאשר יאמרו מאלה פָּעַלְתִּי, שיהפכו הה"א ליו"ד נעלם וישברו מה שיש לפניו בחירק, ואמרו בָּנִיתִי, עָשִׂיתִי, קָנִיתִי, חָלִיתִי, רָאִיתִי, כלם נמצאו על זה המנהג ולא עבר זר בתוכם. ושרשם להראות היו"ד שהוא למ"ד הפועל: קָנִיָתִי, בָּנִיָתִי, כמו שָׁמַרְתִּי, זָכַרְתִּי. והעתיד: יִקְנֶה, יִבְנֶה, יַעֲשֶׂה, יַעֲלֶה בפתח בעבור העי"ן.
והפועל: בּוֹנֶה, קוֹנֶה, עוֹשֶׂה. והצווי: בְּנֵה, קְנֵה, עֲשֵׂה – הה"א למ"ד הפועל. ויתהפך בפעול ליו"ד נראה: בָּנוּי, עָשׂוּי, קָנוּי.

ובנין נִפְעַל: נִבְנָה, נִקְנָה, נַעֲשָׂה – בפתח בעבור העי"ן. והעתיד: יִבָּנֶה, יִקָּנֶה, יֵעָשֶׂה, יֵעָלֶה, יֵרָאֶה – ברפא בעבור העי"ן והרי"ש. כן מנהג האמת באלה הפעלים, והשורש שממנו תמצא הראיה על חסרון הבא מאלה חסר.

כי ברוב מִדְבריהם יחסרו הה"א שהוא למ"ד הפועל כדי להקל על הלשון, ופעם ישימו דבר תמורת החסרון ופעם לא ישימו. והחסר בעל התמורה: וַיִּבֶן ששרשו וַיִּבְנֶה, שהוא מן בָּנָה, בָּנִיתִי, הפילו למ"ד הפועל ושמו תמורתה הנח הנעלם שהוא אחר יו"ד העתיד להשלים הבנין כאשר זכרתי בפעלים עלומי העי"ן. וכמוהו וַיָּקֶן (בראשית לג יט), ושרשו וַיִּקְנֶה, כי הוא מן קָנָה, קָנִיתִי. וכן וַיִּבֶן עָשָׂו (בראשית כה לד) שרשו וַיִּבְנֶה, כי הוא מן דָּבָר יְיָ בָּזֶה (במדבר טו לא), מַדּוּעַ בָּזִיתָ (ש"ב יב ט). וכן וַיִּגֶל יְהוּדָה (מ"ב כה כא) שרשו וַיִּגְלֶה, כי הוא מן גָּלָה, גָּלִיתִי. וכן וַיִּזַר עַל פְּנֵי הַמַּיִם (שמות לב כ) שרשו וַיִּזְרֶה, כי הוא מן זָרָה, זָרִיתִי, תִּזְרֶה לָרוּחַ (יחזקאל ה ב), וכן וַתִּזֶן אָהֳלָה (יחזקאל כג ה) שרשו וַתִּזְנֶה, כי הוא מן זָנָה, זָנִיתִי. וכן יְכֻל בְּשָׂרוֹ מֵרֹאִי (איוב לג כא) שרשו יִכְלֶה, כי הוא מן כָּלָה, כָּלִיתִי. וכן וַיִּמֶץ טַל (שופטים ו לח) שרשו וַיִּמְצֶה, כי הוא מן מָצָה, מָצִיתִי, וְשָׁתִית אוֹתָהּ וּמָצִית (יחזקאל כג לד), וְנִמְצָה דָמוֹ (ויקרא א טו). וכן וַיִּפֶן כֹּה וָכֹה (שמות ב יב) שרשו וַיִּפְנֶה, כי הוא מן פָּנָה, פָּנִיתִי. וכן וַיִּקֶר מִקָּרֶהָ (רות ב ג) שרשו וַיִּקְרֶה, כי הוא מן קָרָה, קָרִיתִי, מִקְרֶה. וכן וַיִּקֹּשׁ דְּבַר (ש"ב יט מד) שרשו וַיִּקְשֶׁה, כי הוא מן קָשָׁה, קָשִׁיתִי, לֹא יִקְשֶׁה בְעֵינֶךָ (דברים טו יח). וכן וַיֵּרֶף מִמֶּנּוּ (שמות ד כו) שרשו וַיִּרְפֶּה, כי הוא מן רָפָה, רָפִיתִי, יִרְפֶּה. וכן וַתֵּלֶךְ וַתֵּתַע (בראשית כא יד) – בפתח בעבור העי"ן, ששרשו וַתִּתְעֶה, כי הוא מן תָּעָה לְבָבִי (ישעיהו כא ד), תָּעִיתִי. וכן וַתֵּכַהּ (איוב יז ז) בפתח בעבור העי"ן, שרשו וַתִּכְהֶה, כי הוא מן כָּהָה, כָּהִיתִי, כָּהֹה תִכְהֶה (זכריה יא יז), וכמוהם רבים.

ואין ([ומין]) אחר חסר בנוח פ"א הפעל כאשר היה קודם החסרון, כי באלה שהזכרתי הוא מתנועע, כמו וַיִּשְׁבְּ מִמֶּנּוּ (במדבר כא א), שרשו מן וַיִּשְׁבֶּה, כי הוא מן שָׁבָה, שָׁבִיתִי, שְׁבִית שֶׁבִי (תהלים סח יט). וַיִּפְתְּ בַּסֵּתֶר לְבִי (איוב לא כז) שרשו וַיִּפְתֶּה, כי הוא פָּתָה, פָּתִיתִי, פֶּן יִפְתֶּה לְבַבְכֶם (דברים יא טז). וַיֶּבְךְ (בראשית כז לח) שרשו וַיִּבְכֶּה, כי הוא מן בָּכָה, בָּכִיתִי. וְיֶרֶךְ מִיַּעֲקֹב (במדבר כד יט) שרשו וְיִרְדֶּה, כי הוא מן רָדָה, רָדִיתִי. אַל יֵשֵׁט (משלי ז כה) שרשו יִשְׁטֶה מן שָׂטִיתִי, וְאַתְּ כִּי שָׂטִית (במדבר ה כ). וַיֵּשְׁתְּ (בראשית ט כא) שרשו וַיִּשְׁתֶּה, כי הוא שָׁתָה, שָׁתִיתִי. וזה המין בלא תמורה. והתחדש הנח הנעלם אחר היו"ד בעבור הטעם, כי אין לטעם מקום שיהיה בו כי אם עם הנוספים.

וחסר בלא תמורה, כמו תִּגָּל עֶרְוָתֵךְ (ישעיהו מז ג) שרשו תְּגָלֶה, כי הוא מן נִגְלָה; וְגַם אִישׁ אַל יֵרָא (שמות לד ג) שרשו יֵרָאֶה, כי הוא מן נִרְאָה. וְתֵעָשׂ (אסתר ה ו) שרשו וְתֵעָשֶׂה, כי הוא מן נַעֲשָׂה.

גם חסר בלא תמורה, כמו יִבְנוּ, יִקְנוּ, יִרְאוּ, יַעֲשׂוּ, והשורש בכולם יִבְנְיוּ, יִקְנְיוּ, יִרְאֲיוּ, יַעְשְׂיוּ. וכן מנהג זה השער, כאשר אמרו מאלה הפעלים יִפְעֲלוּ, יפילו למ"ד הפועל ולא שמו שום דבר תמורתו. ונמצאו מלות מעטות בשורש, כמו מַר יִבְכְּיוּן (ישעיהו לג ז), כֻּלָּם יִכְלְיוּן (ישעיהו לא ג), בְּצַל כְּנָפֶיךָ יֶחֱסְיוּן (תהלים לו ח), יִרְוְיֻן מִדֶּשֶׁן בֵּיתֶךָ (תהלים לו ט), וּבְקֶרֶךָ יִרְבְּיֶן (דברים ח יג), כַּהֲמוֹת יַמִּים יֶהֱמְיוּן (ישעיהו יז יב), אָזְכְּרָה אֱלֹהִים וְאֶהֱמְיָה (תהלים עז ד), בַּל יֶחֱזְיוּן (ישעיהו כו יא), היו"ד למ"ד הפועל.

והפילו הלמ"ד בלא תמורה מן פָּעֲלוּ, ואמרו בָּנוּ, קָנוּ, רָאוּ, עָשׂוּ, זָנוּ, חָסוּ, זה הוא דרכם, ושרשם: בָּנְיוּ, קָנְיוּ, רָאֲיוּ, עָשְׂיוּ, כמו שָׁמְרוּ, זָכְרוּ. ונמצאו מהם מעטים, כמו דַּלְיוּ שֹׁקַיִם מִפִּסֵּחַ (משלי כו ז), צוּר חָסְיוּ בּוֹ (דברים לב לז), נָטְיוּ רַגְלָי (תהלים עג ב).

ודרך הפּוֹעֲלִים להפיל הלמ"ד: בּוֹנִים, רוֹאִים, קוֹנִים, עוֹשִׂים, זוֹנִים, חוֹסִים, ושרשם: בּוֹנְיִים, קוֹנְיִים, חוֹסְיִים, רוֹאֲיִים, כמו שׁוֹמְרִים, זוֹכְרִים.

ודרך פּוֹעָלָה להפיל הלמ"ד, כמו בּוֹנָה, רוֹאָה, עוֹשָׂה, זוֹנָה, רוֹעָה, והשורש: בּוֹנְיָה, רוֹאֲיָה, עוֹשְׂיָה, רוֹעֲיָה, זוֹנְיָה, כמו שׁוֹפְטָה, יוֹשְׁבָה. ונמצא מלה אחת כשורש: שַׁלְמָה אֶהְיֶה כְּעִטְיָה (שה"ש א ז) – היו"ד למ"ד הפועל.

רק פָּעֲלָה, לא הפילו ממנו הלמ"ד הפועל, אך החליפוהו בת"ו, אמרו מן בָּנָה – בָּנְתָה, והשורש בָּנְיָה, ומן רָאָה – רָאֲתָה, ומן רָפָה – רָפְתָה, ומן עָשָׂה – עָשְׂתָה, ומן גָּלָה – גָּלְתָה, ומן מָחָה – מָחֲתָה – הת"ו חלוף הנח נעלם שהוא למ"ד הפועל. ושמור זה המנהג כי הוא הידוע, אף על פי שמצאתי מלה אחת בשורש והיא זרה: כִּי בְךָ חָסְיָה נַפְשִׁי (תהלים נז ב). וכן דרך נִפְעֲלָה בת"ו בחילוף הלמ"ד, כמו נִבְנְתָה, נִכְסְתָה, נִרְאֲתָה.

גם נמצא שם הפועל (כתוב) ([בת"ו]) חלף הלמ"ד, כמו בְּנוֹת, רְאוֹת, עֲשׂוֹת, קְנוֹת. וי"א כי הו"ו הוא הלמ"ד, והת"ו נוסף כאשר ימצא נוסף בשמות הפעלים בפעלים אחרים.

והפעלים הכבדים מאלה הפעלים עלומי הלמ"ד, כמו הִרְבָּה, הֶרְאָה, הִקְרָה, הִרְוָה, הֶעֱלָה – הה"א הנעלם הוא למ"ד הפועל. ובאמרם הִפְעַלְתִּי מאלה הפעלים יתהפך ה"א ליו"ד העלם ויונע מה שיש לפניו בחיריק כמנהג הפעלים שהם מהבנין הקל מאלה הפעלים, כמו הִרְבֵּיתִי, הֶעֱלֵיתִי, או בצירי, כמו הִרְבֵּיתִי, הִפְרֵיתִי, הֶחֱלֵיתִי הַכּוֹתֶךָ (מיכה ו יג). והשורש בהם: הִרְבַּיְתִּי, הִרְאַיְתִּי, כמו הִשְׁמַעְתִּי, הִשְׁפַּלְתִּי. והעתיד: יַרְאֶה, יַרְבֶּה, יַפְרֶה – בפתחות היו"ד. ולשון הפועל: מַפְרֶה, מַרְבֶּה, מַרְוֶה, מַעֲלֶה. והצווי: הַרְבֵּה, הַעֲלֵה,

הַרְאֵה. והפעול בנוע המ"ם בשורק, כמו מוּגְלֶה, מוּרְבֶּה מֻקְרֶה, או בקמץ, כמו אֲשֶׁר אַתָּה מָרְאֶה (שמות כה מ), מָפְנֶה צָפוֹנָה (יחזקאל ט ב).

גם יחסר למ"ד הפועל בבנין הזה בתמורה ובלא תמורה, כמו וַיֶּפֶן זָנָב (שופטים טו ד), שרשו וַיִּפְנֶה, כי הא מן הִפְנָה, הִפְנֵיתִי, והיה הסגול במלת וַיֶּפֶן הוא הסגול שיתנועע בו היו"ד כמו פתח וַיַּפְנֶה, כי הפתח שנע בו היו"ד יורה שהוא בנין הכבד, וכן סגול וַיֶּפֶן יורה שהוא מבנין הכבד, שהוא הִפְנָה, הִפְנֵיתִי. וכמוהו וַיֶּזֶן אֶת יִשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם (דה"ב כא יא), שרשו וַיִּזְנֶה. וכן וַיֶּקֶשׁ אֶת עָרְפּוֹ (דה"ב לו יג) שרשו וַיַּקְשֶׁה, כי הוא מן הִקְשָׁה, הִקְשֵׁיתִי. וכן וַיֶּפֶר אֶת עַמּוֹ (תהלים קה כד), שרשו וַיַּפְרֶה, שהוא מן הִפְרָה, הִפְרֵיתִי. וכן וַיֶּגֶל אֶת יִשְׂרָאֵל (מ"ב יז ו) שרשו וַיַּגְלֶה, כי הוא מן הִגְלָה, הִגְלֵיתִי.

ומין אחר מהחסר שאין לו תמורה בנוח פ"א הפועל ובהשאר היו"ד פתוח כאשר היה קודם החסרון: וַיַּשְׁקֵ אֶת צֹאן (בראשית כט י), שרשו וַיַּשְׁקֶה, כי הוא מן הִשְׁקָה, הִשְׁקֵיתִי, וכן יַפְתְּ אֱלֹהִים (בראשית ט כז), וּמְלָכִים יַרְדְּ (ישעיהו מא ב). והחסר: יַרְבּוּ, יַפְנוּ, והוא המנהג.

ומהחסר: הִרְבּוּ, הִפְנוּ, הִזְנוּ, שרשם: הִפְנָיוּ, יִרְבְּיוּ, יִפְנְיוּ. ומהחסר: מַרְבִּים, מַעֲלִים, וכן כלם. ומהחסר: הַמַּעֲלָה מִבָּבֶל (עזרא ז ט), וכן דרך כלם. הֶרֶף מִמֶּנִּי (דברים ט יד), שרשו הַרְפֶּה, כי הוא מן הִרְפָּה, הִרְפֵּיתִי. הֶרֶב כַּבְּסֵנִי מֵעֲוֹנִי (תהלים נא ד) שרשו הַרְבֵּה, כי הוא מן הִרְבָּה, הִרְבֵּיתִי. ודרך הִפְעִילָה בת"ו חלוף הלמ"ד, כמו הִרְבְּתָה, הִפְנְתָה, וכן דרך כלם. ושם הפועל נמצא בת"ו חלוף הלמ"ד, כמו הַרְבּוֹת, הַרְאוֹת, הַפְנוֹת. ויש אומרים כי הו"ו הוא למ"ד הפועל והת"ו נוסף.

והמין האחר מהפועל הכבד מאלה הפעלים עלומי הלמ"ד, כמו עָנָה, נָקָה, שָׁנָא, סָלָה, נָסָה, צָוָה, קָוָה. ודרך פָּעַלְתִּי בהתהפך הה"א ליו"ד נעלם ונע מה שיש לפניו בחירק, כמו צִוִּיתִי, נָסִיתִי, קִוִּיתִי, עִנִּיתִי; או בצירי, כמו צִוֵּיתִי, נִסֵּיתִי, קִוֵּיתִי, ושני הדרכים נכונים. והעתיד: יְקַוֶּה, יְצַוֶּה, יְנַסֶּה. והפועל: מְקַוֶּה, מְנַסֶּה, מְנַקֶּה, מְצַוֶּה. והפעול: מְנֻסֶּה, מְצֻוֶּה, מְשֻׁנֶּה. והצווי: צַוֵּה, קַוֵּה, עַנֵּה, שַׁנֵּה.

ויש חסרון במין הזה, כמו יְצַו יְיָ אִתְּךְ (דברים כח ח) שרשו יְצַוֶּה, כי הוא מן צִוָּה, צִוִּיתִי. יְקַו לְאוֹר (איוב ג ט) שרשו יְקַוֶּה, כי הוא מן קִוָּה, קִוִּיתִי. אַל תְּגַל (משלי כה ט) שרשו תְּגַלֶּה, כי הוא מן גִּלָּה, גִּלִּיתִי. וַתְּכַל לְהַשְׁקוֹתוֹ (בראשית כד יט) שרשו וַתְּכַלֶּה, כי הוא מן כִּלָּה, כִּלִּיתִי. וַיְגַל אֶת מָסַךְ יְהוּדָה (ישעיהו כב ח) שרשו וַיְגַלֶּה, כי הוא מן גִּלָּה, גִּלִּיתִי. וַיְחַל מֹשֶׁה (שמות לב יא) שרשו וַיְחַלֶּה, כי הוא מן חִלָּה, חִלּוּ נָא פְּנֵי אֵל (מלאכי א ט); וכן וַתְּקַשׁ בְּלִדְתָּהּ (בראשית לה טז), וַיְתָו עַל דַּלְתוֹת הַשַּׁעַר (ש"א כא יד).

ומהחסר: יְצַוּוּ, יְקַוּוּ, יְגַלּוּ, יְדַמּוּ, וכן דרך כולם. ומהחסר: צַו אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (ויקרא כד ב), שרשו צַוָּה; גַּל עֵינַי (תהלים קיט יח), שרשו גַּלָּה; חַל נָא (מ"א יג ו), שרשו חַלָּה. ומהחסר: מְנַדִּים, מְחַכִּים, וכן דרך כלם. ומהחסר: לַאֲשֶׁר אֲנִי מְצַוָּה אֹתָךְ (בראשית כז ח). ובחסרון הזה רב תראנו מפורש בפעלים שאני עתיד לפרש אותם. והפועל האחר העובר לנקבה מזה המין לעולם בת"ו חלף הלמ"ד, כאשר עשו בשני המינים הנזכרים: רִבְּתָה, גִּלְּתָה, כִּסְּתָה, וכן דרך כולם. ושם הפועל בחלף הת"ו: יוֹם עַנּוֹת אָדָם (ישעיהו נח ה), בְּיוֹם צַוּתוֹ (ויקרא ז לח), לְנַסֹּתוֹ (מ"א י א); ויש אומרים כי הו"ו למ"ד הפעל (והו"ו) ([והת"ן]) נוסף.

שער ב

שער בפעלים שהפ"א והלמ"ד שלהם אות נעלם

הפעלים שהפ"א והלמ"ד שלהם אות נעלם, כמו הוֹרָה, הוֹגָה, הוֹנָה, הו"ו פ"א הפועל. ואלה הפעלים כבדים, כי מנהג הלשון בפועל שעבר מהבנין הכבד שבראשו אות נעלם יתהפך לו"ו והכניסו עליו הה"א להורות על הבנין, כה"א הִרְבָּה, הֶרְאָה, שיורה הה"א הראשון על בנין הכבד, והאחרון הוא למ"ד הפועל.

ובהצטרף הוֹרָה וחביריו עם הנוספים שהם ארבעה, יפול הה"א הראשון וישאר הו"ו נעלם כאשר היה, וינוע עי"ן הפועל בסגול: יוֹרֶה, יוֹדֶה, יוֹנֶה, כאשר אמרו יַרְאֶה, יַרְבֶּה, בהפלת הה"א הראשון; לכן יורה כי יַרְבֶּה ויַרְאֶה פעלים כבדים, ואם נפל הה"א בעבור פתחות היו"ד, וכן יורה על הבנין הכבד במלת יוֹרֶה ויוֹדֶה ויוֹנֶה, (במלת) שנעזב הו"ו נעלם כאשר היה קודם שיפול הה"א.

ועוד חסרו הה"א שהוא למ"ד הפועל כאשר עשו כן בכל הפעלים עלומי הלמ"ד, אמרו יוֹרוּ, יוֹנוּ, יוֹדוּ, בחסרון למ"ד הפועל כאשר אמרו יַרְאוּ, יַרְבּוּ, בחסרון למ"ד הפועל. הנה נתברר כי יוֹרוּ, יוֹנוּ, יוֹגוּ, יוֹדוּ – יוֹרִיוּ, יוֹדִיוּ, יוֹנִיוּ, יוֹגִיוּ. ונמצא מלה אחת בשורש: עַד אָנָה תּוֹגְיוּן נַפְשִׁי (איוב יט ב), הו"ו הראשון במלת תּוֹגְיוּן פ"א הפועל, והגימ"ל הוא העי"ן, והיו"ד הוא הלמ"ד. רק, נוּגֵי מְמוּעָד (צפניה ג יח) נפעלים הם מן כַּאֲשֶׁר הֹגָה מִן הַמִּסְלָּה (ש"ב כ יג), ו"ו נוּגֵי פ"א הפועל, והגימ"ל הוא העי"ן, והלמ"ד חסר.

וַיֹּאמֶר אֱלִישָׁע יֵרֵה וַיִּוֹר (מ"ב יג יז), איננו מן יָרָה, כי זה השורש שהוא יָרָה נמצאו בו הפועל הקל והכבד, והנה הכבד כמו הוֹרֵנִי לַחֹמֶר (איוב ל יט), צְדָקָה אוֹרֶה (ש"א כ כ), והקל כמו יָרָה בַּיָּם (שמות טו ד), על כן אומר כי וַיִּוֹר נלקח מן הוֹרָה, לא מן יָרָה, לכן הוא חסר הלמ"ד, ושרשו וַיִּוֹרֶה, ואלו היה מן יָרָה היה וַיִּיר, כמו וַיִּיף בְּגָדָלוֹ (יחזקאל לא ז עי"ש) שהוא נלקח מן מַה יָּפִית (שה"ש ז ז). והנה נתברר כי וַיִּוֹר איננו מן יָרָה בַּיָּם, רק

הוא מן הוֹרָה, ואלו אמר יָרֵה וַיֵּיר גם היה נכון. והפועֵל הנלקח מן הוֹרָה – מוֹרֶה, כמו הִרְבָּה – מַרְבֶּה, כי הפועֵל שהוא מהבנין הכבד לא יאמר כי אם במ"ם; ורבים: מוֹרִים כמו מַרְבִּים, ו"ו מוֹרִים פ"א הפועל, והלמ"ד חסר. והנה נתברר כי הַיּוֹרִים (דה"א י ג) מן יָרָה בַּיָּם, וכי וַיַּמְצָאֻהוּ הַמּוֹרִים (ש"א לא ג) מן הוֹרֵנִי לַחֹמֶר (איוב ל יט), וַיֹּרֵם אֱלֹהִים (תהלים סד ח), וכי ו"ו יוֹרִים אינו שורש, רק ו"ו מוֹרִים הוא פ"א הפועל.

והניעו ו"ו מוֹדֶה, הוֹדָה בבנין התפעל: וְהִתְוַדָּה אֲשֶׁר חָטָא עָלֶיהָ (ויקרא ה ה), הו"ו פ"א הפועל, והה"א האחרון הוא הלמ"ד.

הוֹדָה, יוֹדֶה – תּוֹדָה שם שלהם. וכן שם הוֹרָה, אֲשֶׁר הוֹרָהוּ (מ"ב יב ג) – תּוֹרָה; ושם אֲשֶׁר הוֹגָה יָיִ (איכה א יב) – תּוּגָה. הו"ין בשמות האלה הם מקום פ"א הפועל, והה"א לנקיבה, והלמ"ד חסר; וגם נמצא שם אֲשֶׁר הוֹגָה יָיִ – יָגוֹן, היו"ד פ"א הפועל, והגימ"ל הוא העי"ן, והלמ"ד חסר, והו"ו והנו"ן נוספים, כמנהגם להוסיף ו"ו ונו"ן בשמות, כמו גָּאוֹן וּשְׁאוֹן וְעֶפְרוֹן וּשְׁבָרוֹן ורבים כמוהם.

שער ג

שער בפעלים שהפ"א שלהם נו"ן והלמ"ד אות נעלם

הפעלים שהפ"א שלהם נו"ן והלמ"ד אות הנעלם, כמו כִּי נָטָה אֶל אֵל יָדוֹ (איוב טו כה), כִּי יוֹאָב נָטָה (מ"א ב כח), נְטֵה יָדְךָ (שמות י יב), הִנְנִי נֹטֶה אֲלֵיהֶ (ישעיהו סו יב), הנו"ן פ"א נפועל והה"א הלמ"ד, וכאשר ירצו לצרף נָטָה עם הנוספים יבלעו הנו"ן בטי"ת וידגש, אמרו יִטֶּה, תִּטֶּה, אֶטֶּה, נְטֶּה, הנו"ן מבולע בטי"ת על כן נדגש, ושרשם יִנְטֶה, תִּנְטֶה, אִנְטֶה, נִנְטֶה, כמו יִרְאֶה, תִּרְאֶה; וכן וַיִּטּוּ אַחֲרֵי הַבָּצַע (ש"א ח ג) שרשו וַיִּנְטוּ, והלמ"ד חסר כאשר הודעתיך, והשלם וַיִּנְטְיוּ. וכאשר הרבו לדבר בשורש הזה חסרו הנו"ן כאשר חסרו הה"א, והתחדש במקומו נח נעלם: אַל תֵּט יָמִין וּשְׂמֹאול (משלי ד כז), ושרשם תִּנְטֶה בלא בלוע, או תִּטֶּה בבלוע. כְּנָחֲלִים נִטָּיוּ (במדבר כד ו) – נפעלו מן נָטָה, הטי"ת דגוש להתבלע פ"א הפועל בו והוא הנו"ן, ושרשו נִנְטְיוּ כמו נִשְׁמְרוּ, והיו"ד למ"ד הפועל. והפועל הכבד מזה השורש: וְעָלַי הִטָּה חֶסֶד (עזרא ז כח), הִטֵּיתִי, הנו"ן מבולע בטי"ת הדגוש, ושרשו הִנְטָה. והעתיד: יַטֶּה, תַּטֶּה, בפתיחת הנוספים להורות על הבנין הכבד, והנו"ן מבולע, ושרשם יַנְטֶה, תַּנְטֶה, כמו יַרְבֶּה, תַּרְבֶּה, וכן וַיִּטּוּ מִשְׁפָּט (ש"א ח ג) שרשו וַיִּנְטוּ כמו וַיִּרְבּוּ, והלמ"ד חסר. גם חסרו הנו"ן בחסרון הה"א ואמרו אַל תַּט לִבִּי (תהלים קמא ד), הת"ו פתוח כאשר היה קודם החסרון, ושרשו (הנטה) ([תַּנְטֶה]), או תַּטֶּה בבילוע; וכן וַיַּט עָלֵינוּ חֶסֶד (עזרא ט ט), שרשו וַיַּנְטֶה, או וַיַּטֶּה בבילוע.

והפועֵל מזה הפועַל הכבד: מַטָּה מִשְׁפַּט (דברים כז יט), הטי"ת דגוש להתבלע הנו"ן בו, ושרשו מַנְטָה כמו מַרְבֶּה. ורבים: מַטִּים – וְהַמַּטִּים עֲקַלְקַלּוֹתָם (תהלים קכה ה), וּמַטֵּי גֵר (מלאכי ג ה), הטי"ת דגוש, כי שרשו מַנְטִים, מַנְטֵי. רק וּמָטִים לַהֶרֶג (משלי כד יא) איננו מהשורש הזה, רק הוא מן מָט, ימוט, המ"ם פ"א הפועל, על כן לא נדגש, וכבר הזכרתי בפעלים עלומי העי"ן.

ובפעלים האלה הִכָּה, הִכֵּיתִי, יַכֶּה, תַּכֶּה, הַאַכָּה אַכֶּה (מ"ב ו כא), גם אלה הפעלים כבדים, ובכ"ף הנדגש נו"ן מבולע, ויורה עליו וְהַפִּשְׁתָּה וְהַשְׁעֹרָה (לא) נָכְתָה (שמות ט לא), וְהַחִטָּה וְהַכֻּסֶּמֶת לֹא נֻכּוּ (שמות ט לב), והשורש: הִנְכָּה, הִנְכֵּיתִי, הַאַנְכֶּה אַנְכֶּה, הנו"ן פ"א הפועל, והה"א הוא הלמ"ד. וכן הַכּוּ, וַיַּכּוּ, הנו"ן מבולע ולמ"ד הפועל נופל. וברוב שדברו בשורש הזה חסרו הנו"ן והתחדש במקומו הנח הנעלם, אמרו יַדּ וְיִחְבְּשֻׁנוּ (הושע ו א), ושרשו יַנְדּ, כמו יַשְׁקֵ, יַפְתֵּ החסרים, והשלם על שורש יַנְכֶּה, או יַכֶּה בבלוע. וכן וַיַּדּ הַבָּרָד (שמות ט כה), וַתַּדּ הַשֶּׁמֶשׁ (יונה ד ח), וכן תַּכֶּה, מַכּוֹת, הַכּוֹת, הנו"ן שהוא פ"א הפועל מבולע בכ"ף הדגוש. וְנִכָּה וָמֵת (ש"ב יא טו), ושרשו נְנָכָה – נִבְנָה, נִקְנָה, נִגְלָה.

וכמו אלה הפעלים הכבדים: הִצָּה, הִצֵּיתִי, אֲשֶׁר הִצּוּ... בְּהַצֹּתָם עַל יֵי (במדבר כו ט), בְּהַצּוֹתוֹ (תהלים ס ב), אֹהֵב מַצָּה (משלי יז יט), הנו"ן מבולע בצד"י הדגוש, והיא פ"א הפועל. והראיה הגמורה כִּי יִנָּצוּ אֲנָשִׁים (דברים כה יא), וַיִּנָּצוּ שְׁנֵיהֶם (ש"ב יד ו), ושרשם אשר הִנָּצוּ, בְּהַנָּצוֹתָם, בְּהַנָּצוֹתִי, מַנָּצָה, כמו בְּהַרְאוֹתָם, מַרְאֶה. ולמ"ד הפועל חסר מן הִצּוּ, מַצָּה, ושרשם (מציו) ([הִצְיוּ]), מַצְיָה. שְׁנֵי אֲנָשִׁים עִבְרִים נִצִּים (שמות ב יג), זה הנו"ן הכתוב הוא נו"ן בנין נפעל, אך הנו"ן שהוא פ"א הפועל מבולע בצד"י הדגוש, ושרשו נְנָצִים, כמו נֶרְאִים, נִרְפִּים, ולמ"ד הפועל חסר, ושרשו להיות שלם בלא חסרון נְנָצְיִים, כמו נִמְצָאִים, נִשְׁמָרִים. מַסָּה וּמְרִיבָה (שמות יז ז), בסמ"ך הדגוש נו"ן מבולע, כי הוא מן נָסָה אֶת אַבְרָהָם (בראשית כב א), אֲשֶׁר נִסּוּנִי (תהלים צה ט), לֹא תְנַסּוּ (דברים ו טז), והה"א לנקיבה, והלמ"ד נופל.

אמר מחבר הספר, כן אמר כי וְהִזָּה (ויקרא ד ו), יַזֶּה שֶׁבַע פְּעָמִים (ויקרא טז יד), וּמַזֵּה מֵי הַנִּדָּה (במדבר יט כא), פועל כבד, ובזי"ן הדגוש אות מבולע הוא פ"א הפועל, והקרוב אלי שיהיה האות נו"ן כמנהג אלה הפעלים שהזכרתי והה"א למ"ד הפועל. ואמרתי הקרוב אלי שהאות המבולע נו"ן בלא חיתוך ודעת שלימה, כי לא מצאנו במקרא מלה מזה הענין שתורה על ראש הפועל אם הוא נו"ן או אות אחר, כי לא היה חפץ המקרא לבאר הלשון; לכן הקרוב במנהג היות שרשו וְהִנְזָה, יִנְזֶה, מַנְזֶה, והפילו האות המבולע

שהוא פ"א הפועל להיותו קל על הלשון כאשר הפילו הה"א שהיא למ"ד הפועל, ואמרו וַיַּ֣ז מִמֶּ֔נּוּ (ויקרא ח יא) בפתחות היו"ד להורות שהוא מהבנין הכבד כאשר היה קודם שיפול, ושרשו וַיִּנָּזֶה בלא בילוע, או וַיִּזֶּה בבילוע, רק יִזֶּה – וַאֲשֶׁר יִזֶּה מִדָּמָהּ עַל הַבֶּגֶד אֲשֶׁר יִזֶּה עָלֶיהָ (ויקרא ו כ), אף על פי שהוא מזה השורש איננו פועל כבד נלקח מן הִנָּזֶה, רק פועל קל נלקח מן (הזה) ([נָזָה]) ושבר היו"ד יורה עליו, ובולע הנו"ן בזי"ן הדגוש. והפילו (באות) ([האות]) המבולע והלמ"ד להקל על הלשון, אמרו וַיִּז מִדָּמָהּ אֶל הַקִּיר (מ"ב ט לג) בשבר היו"ד, להורות שהוא פועל קל כאשר היה קודם שיפול, ושרשו וַיִּנָּזֶה בלא בילוע, או וַיִּזֶּה בבילוע.

ואחר שהשלמתי לדבר, אחל לחבר הפעלים ראשון ראשון כסדר, ואזכיר כל מלות זרות שימצאו בפעלים וכל אשר ביארתי מלעיל לדעת תוצאות אלה הפעלים.

שער ד

כלל הפעלים עלומי הלמ"ד הנמצאים בכל המקרא

אבה – וְלֹא אָבָה יְיָ אֱלֹהֶיךָ (דברים כג ו), וְלֹא אָבִיתִי (יהושע כד י), אָבִינוּ. והפועל שעבר ללשון רבים בחסרון הלמ"ד כמנהג כל חביריו: אָבוּ, ושרשו אָבְיוּ.

ודע כי הפעלים כלם שעברו מזה המין שהם עלומי הלמ"ד שוים עם הפעלים שהם עלומי העי"ן בעבור חסרונם; אמרו מהפעלים עלומי הלמ"ד: אָבוּ, בָּנוּ, עָשׂוּ; ואמרו מהפעלים עלומי העי"ן במבטא הזה בעצמו: בָּאוּ, קָמוּ, סָרוּ, נָמוּ; לכן כאשר נשיב כל אחד מאלה השני המינים אל שרשו והמקום שיצאו ממנו נדע כי אָבוּ, בָּנוּ ועָשׂוּ וחביריהם חסרים, ושרשם אָבְיוּ, בָּנְיוּ, עָשְׂיוּ, וכן בָּאוּ, קָמוּ, סָרוּ, נָמוּ וחביריהם אינם חסרים רק עלומי העי"ן, ושרשם בָּיְאוּ, קָיְמוּ, סָיְרוּ, נָיְמוּ. ובעלי הטעמים שמו הפרש ביניהם, כי העמידו הפעלים עלומי הלמ"ד בעי"ן, והעמידו בעלי עלומי העי"ן בפ"א.

אָבְתָה בסמוך, אָבְתָה במוכרת. אוֹבֶה, יֹאבֶה, נֹאבֶה בהעלם האל"ף, כאשר בארתי בפעלים שהפ"א שלהם אל"ף, תֹּאבוּ, יֹאבוּ, בחסרון הלמ"ד, תֹּאובֶינָה. והצווי: אָבֵה, אָבוּ, והשורש אִבְיוּ, ולנקיבה אֲבִי ושרשו אִבְיִי, אֲבֶינָה לנקבות רבות. וישתוו צוויים לשון רבים ולשון נקיבה אחת מזה המין עלומי הלמ"ד עם צווי לשון רבים ולשון נקיבה אחת ממין עלומי הפ"א במבטא, אמרו מזה המין רְאוּ, עֲשׂוּ, בְּנוּ, קְנוּ, רְאִי, עֲשִׂי, בְּנִי, ומהמין האחר: צְאוּ, רְדוּ, דְּעוּ, צְאִי, רְדִי, דְּעִי, וכאשר נשיבם אל השורש ידענו כי אלה חסרי למ"ד ואלה חסירי פ"א. ואלה עלומי הלמ"ד לא ישתנו במקום המוכרת אלא כאשר הם בסמוך כן הם לעולם, והמין שהוא עלום הפ"א ישתנה במקום המוכרת, בעבור שיאמר בסמוך לְכוּ, שְׁבוּ, צְאוּ, ובמוכרת לֵכוּ, שֵׁבוּ, צֵאוּ, בצירי. אוֹבֶה, כִּי אֵינָם אֹבִים (יחזקאל ג

ז), חסר, והפועלת בחסרון: אֹבָה, אוֹבוֹת, והשורש: אוֹבְיָה, אוֹבְיוֹת. ושם הפועל נמשכת הלמ"ד (ליו"ד) ([לו"ו]) במבטא, והוא במכתב ה"א או ו"ו – אָבֹה, או (כתוב) ([בת"ו]) – אָבוֹת.

ובשרש הזה ענין שני: לְמִי אוֹי לְמִי אֲבוֹי (משלי כג כט), יש אומרים כי אֶבְיוֹן ממנו והנו"ן נוסף כמו זֶרְעוֹנִים, וזֵידוֹן ואֶבְיוֹן על משקל אחד, כי הנח הנעלם שהוא בין הזי"ן והדל"ת במלת זֵידוֹן הוא מקום הבי"ת הנח במלת אֶבְיוֹן.

...